

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS
VALDOVŲ RŪMŲ
ATKŪRIMO IR PASKIRTIES KONCEPCIJOS
PLĖTROS GAIRĖS

DARBO GRUPĖ:

Alfredas Bumblauskas

Rasa Čepaitienė

Justina Poškienė

Rūta Šermukšnytė

Romas Vaštokas

2002 m.

PREAMBULĖ	39
1. ĮŽANGA	40
1.1. LR Vyriausybės dokumentas ir jo pirminė analizė	40
1.2. Nuo „atstatymo“ prie „atkūrimo“ idėjos	40
1.3. Tyrimų vaidmens sampratos Valdovų rūmų atkūrimo byloje	40
1.4. Tyrimų būklės konstatavimas Valdovų rūmų atkūrimo byloje	41
1.5. LDK Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijos plėtos gairių tikslai	41
2. VALDOVŲ RŪMŲ ATKŪRIMO KONCEPCIJOS PLĖTOTĖ LIETUVOJE	42
2.1. Valdovų rūmų atkūrimo samprata LR Vyriausybės dokumente	42
2.2. Konceptualūs poslinkiai Valdovų rūmų atkūrimo byloje	42
2.2.1. Valdovų rūmų atkūrimo idėjos skeptikų pagrindiniai argumentai	42
2.2.2. Architektų idėjų dokumentacijos būklė	44
2.2.3. Valdovų rūmų „įvaizdžio atkūrimo“ idėja	44
2.2.4. Argumentai už pastatą virš materialaus autento	45
A. Materialaus autento išsaugojimas	45
B. Valdovų rūmai kaip valstybingumo idėjos atspindys – nacijos siekinys?	45
C. Urbanistinių paveldosaugos problemų sprendimas?	46
2.2.5. „Hipotezių laipsniavimo“ principas	46
2.3. Apibendrinimas	47
3. POTENCIALŪS VALDOVŲ RŪMŲ ATKŪRIMO IDĖJOS TEORINIAI KONTEKSTAI	47
3.1. Istorinės kultūros teorija Vakarų istorijos moksle	47
3.2. Vakarų paveldosauginių teorijų kontekstai	48
3.3. Analogijų Valdovų rūmų atkūrimui paieškos	49
3.4. Sociokultūrinės antropologijos kontekstai	53

4. ATKŪRIMO KONCEPCIJOS BŪKLĖ IR GALIMI POSLINKIAI	55
5. PASKIRTIES KONCEPCIJA IR NAUJOS IDĖJOS LIETUVOJE	56
5.1. Paskirties samprata LR Vyriausybės ir Valdovų rūmų projektuotojų dokumentuose	56
5.1.1. Istorinės kultūros centro idėja	56
5.1.2. „Indukciniai“, eklektiniai ir kiti sprendimai bei politinės problemos	56
5.1.3. Zonavimo idėjos ir jų sprendimo problemos	57
5.2. Valdovų rūmų paskirties idėjos akademinėje visuomenėje	59
6. ŠIUOLAIKINĖS VAKARŲ MUZEOLOGIJOS KONCEPTAI IR JŲ REALIZAVIMO PAVYZDŽIAI	61
6.1. Orientacija ne tiek į objektus, kiek į subjektus	62
6.2. Kultūros centras visai šeimai	62
6.3. Integruotas muziejus	63
6.4. Istorijos „padaromumo“ principas	64
6.5. Holistinis dalyvavimo principas	64
7. KONKREČIOS VALDOVŲ RŪMŲ PASKIRTIES IDĖJOS IR JAS JUNGIANŲS MODELIAI (PILOTAŽINIAI SIŪLYMAI)	65
8. IŠVADOS	67
9. ŠALTINIAI IR RINKTINĖ LITERATŪRA	69

PREAMBULĖ

Šis dokumentas – tai Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto (ir didžia dalimi – Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedros) darbo grupės svarstymų ir tyrinėjimų rezultatas. Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedros tyrimų ir studijų objektas visuomet buvo paveldosauga kaip istorijos taikomasis mokslas (juk be paveldo istorija nesuvokiama). Pažymėtina, kad katedros darbuotojų požiūriai į Valdovų rūmų (*toliau – VR*) atkūrimą svyruoja nuo radikalių „prieš“ iki radikalių „už“. Bet visus juos jungia mokslinės argumentacijos siekis. Todėl istorikai klausimo formuluotę „už“ ar „prieš“ laiko nekorektiška. Korektiška grandinė būtų tokia: tyrimai (bet ne vien empiriniai) → mokslškai pagrįstas rekonstrukcinis make-tas → teoriniai ir praktiniai pritaikymo tyrimai → architektų projektai. Jeigu kurioje nors vietoje grandis nutrūksta, tampa neįmanoma atsakyti į klausimą „už“ ar „prieš“. Pasisakyti „už“ galima tik tuomet, kai matai projektą, kuris neprieštarauja paveldosaugos reikalavimams ir demokratinės visuomenės lūkesčiams apskritai.

2001 metais buvo priimtas politinis sprendimas atkurti VR. Svarstymai „už“ ar „prieš“ nebereikalingi, tačiau Vilniaus universiteto darbuotojai jaučia intelektinę ir visuomeninę pareigą dalyvauti daliai (o gal ir daugumai) visuomenės aktualiame projekte. Vilniaus universitetui bendradarbiaujant su Lietuvos istorijos institutu buvo sudarytos dvi darbo grupės:

- 1) ikonografijos paieškų grupė;
- 2) paskirties tyrimų grupė.

Paskirties tyrimais užsiima iš Vilniaus universiteto darbuotojų sudaryta grupė. Juos atlikus, tampa aktuali muziejinio dizaino bei technologijų grupė.

Skelbiamas dokumentas pateikia ne tik Vilniaus universitete atliktus VR paskirties tyrimus. Pirmą sykį yra bandoma pateikti savo poziciją VR bylos atžvilgiu bei santykį su specialistų skelbtais ar jų stalčiuose gulinčiais teksta, neišsėtinančiais toliau komisijų.

1. ĮŽANGA

1.1. LR Vyriausybės dokumentas ir jo pirminė analizė

2001 m. spalio 17 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1235 *Dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijos (toliau – Koncepcija)* nusako atkurtų rūmų funkcinio naudojimo gaires¹. Koncepcijos III skyrius, skirtas atkūrimui ir naudojimui aptarti, yra pernelyg lakoniškas, abstraktus ir vietomis neaiškus. Kita vertus, Paminklų restauravimo instituto parengti *Funkciniai siūlymai projektavimo užduoties papildymui* itin konkretūs ir detalūs². Susidaro įspūdis, kad tarp šių dviejų dokumentų trūksta konceptualios, būsimo pastato paskirtį ir funkcijas sujungiančios grandies.

1.2. Nuo „atstatymo“ prie „atkūrimo“ idėjos

Koncepcijoje yra vartojama VR „atkūrimo“ sąvoka, kuri nėra eksplikuota. Svarstymuose dėl VR „varžosi“ visa eilė konceptų: „atstatymo“, „atkūrimo“, „rekonstrukcijos“, „įvaizdžio atkūrimo“, „pastatymo“³. Neretai VR entuziastai „atstatymą“, „rekonstrukciją“, „atkūrimą“ vartoja sinonimiškai, šioms sąvokoms nesuteikdami griežtai apibrėžtos prasmės. Pažymėtina, kad tam tikra painiava egzistuoja net specialistų (architektų, paveldosaugininkų ir pan.) tekstuose. Galbūt iš to kyla nesusikalbėjimo VR klausimu problema ar buvimas „vienoje barikadų pusėje“ atstatymo, atkūrimo bei įvaizdžio atkūrimo šalininkų?

Nepaisant vis dar egzistuojančios painiavos vartojant sąvokas „rekonstrukcija“, „atstatymas“, „atkūrimas“, VR byloje galima atsekti tam tikrą tendenciją. Įsitikinusieji, jog disponuojama pakankamu informacijos apie VR kiekiu, kalbėjo apie atstatymą (kaip kompaktiškos formos sugražinimą objekto griuvėsiams). Atstatymo sąvoką keitė atkūrimo (rekonstrukcijos) konceptas, kuris apibrėžiamas kaip nebeegzistuojančios struktūros tikslus atkūrimas. Žemutinės pilies tyrinėjimų eigoje paaiškėjus, kad informacijos, reikalingos atkūrimui, nepakankama, buvo pasiūlyta VR „įvaizdžio atkūrimo“ idėja.

1.3. Tyrimų vaidmens sampratos Valdovų rūmų atkūrimo byloje

Nuo 1987 m. Žemutinės pilies teritorijoje yra vykdomi archeologiniai kasinėjimai. Neabejojame keliolika metų truncančių architektūrinės archeologijos tyrimų svarba, nauda ir reikšme. Tačiau manome, jog VR atkūrimo byloje negalima apeiti *būtinų tyrimų struktūros* klausimo:

¹ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcija (priedas prie: Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nutarimas dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijos. Vilnius, 2001-10-17, nr. 1235) // Valstybės žinios. 2001, nr. 90-3167, p. 22-25.

² Statinio architektūra. Funkciniai siūlymai projektavimo užduoties papildymui. Techninis projektas (parengė Paminklų restauravimo institutas). Vilnius, 2002.

³ Valdovų rūmų byloje vartojamus konceptus yra aptaręs Alfredas Bumblauskas. Žr. Architektūros paminklas ar pastatas, vaizduojantis Valdovų rūmus? // Kultūros barai. 2001, nr. 11, p. 4-5.

1) VR atkūrimo byloje būtini tyrimai, kuriuos galima įvertinti kaip tradicinius viduramžių archeologijos, architektūrinės archeologijos, istorinės bei menotyrinės šaltinotyros, istorijos, architektūros istorijos, dailės istorijos tyrimus. Taigi tai tyrimai, kurių analogų yra Lietuvoje, pavyzdžiui, Senujų Trakų piliavietės tyrimai. Tokio pobūdžio tyrimai paprastai baigiasi tradicine akademine forma – monografija, kurioje pateikiami moksliskai pagrįsti urbanistiniai piešiniai, planai ir maketai;

2) kitokių tyrimų poreikį iškėlė nauja aplinkybė – visuomenėje buvo aktualizuota ne tik materialaus autento eksponavimo, bet ir statinio virš šio autento idėja. Kadangi tai fenomenalus atvejis Lietuvos kultūroje ir moksle, kyla daugybė teorinių ir praktinių antrosios idėjos realizavimo klausimų. Atsakymams būtini istorinės kultūros teorijos, paveldosaugos, sociokultūrinės antropologijos koncepcijų tyrimai, idėjinių ir praktinių analogų paieškos. Be to, kadangi siekiama ne tik atkurti pastatą, bet ir jį pritaikyti nūdienos visuomenės poreikiams, tampa aktualūs ir kiti tyrimai – būtent šiuolaikinės muzeologijos teorijų bei analogijų muziejinkystėje paieškos.

1.4. Tyrimų būklės konstatavimas Valdovų rūmų atkūrimo byloje

2002 m. kovo 14 d. Trakuose buvo suorganizuotas seminaras, skirtas Vilniaus žemutinės pilies (*toliau – VŽP*) rūmų tyrinėjimų rezultatams, dabartinės padėties bei perspektyvoms apibendrinti ir pateikti tolesnių tyrimų rekomendacijas. Seminare metu tyrimų būklė buvo įvardyta kaip nepakankama VR atkūrimui ir panaudai:

1) visiškai nėra pirmiau minimų antrosios grupės tyrimų: istorinės kultūros teorijos, paveldosaugos, sociokultūrinės antropologijos, šiuolaikinės muzeologijos koncepcijų tyrimų, nevykdomos sistemingos idėjinių analogų paieškos. Dažniausiai žiniasklaidoje yra reiškiamos nuomonės, neturinčios tvirtesnio pagrindimo, be nuorodų į šiuolaikinius teorinius kontekstus. Taigi šiuo požiūriu vertinant VR tyrimus, 50 proc. būtinų tyrimų nėra atlikta;

2) pirmiau minimuose pirmosios grupės tyrimuose stokojama sintetinių tyrimų, todėl nėra publikuoto ir moksliskai pagrįsto VR rekonstrukcinio maketo. Vadinasi, trūksta 25 proc. pirmosios grupės tyrimų. Be to, šiuo metu tik pradedami istoriniai bei menotyriniai tyrimai. Taigi atliktų tyrimų dar 12 proc. mažiau – yra atlikti tik archeologiniai (architektūrinės archeologijos) tyrimai⁴. Žinoma, tai tik metaforiški skaičiavimai, tačiau jais siekėme vaizdingai pademonstruoti tyrimų būklę.

1.5. LDK Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijos plėtros gairių tikslai

LDK VR atkūrimo ir paskirties koncepcijos plėtros gairėmis siekiame:

1) išplėtoti LR Vyriausybės patvirtintos *Koncepcijos* idėjas, pateikti argumentuotų pastabų ir papildomų siūlymų;

⁴ Tyrimų būklę įvertino A. Bumblauskas. Žr. A. Bumblauskas, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų byla. Ką žinome ir ką dar turėtume sužinoti? [Rankraštis pranešimo, skaityto 2002-03-14 d. Trakuose, seminare, skirtame Valdovų rūmų klausimams]. Vilnius, 2002.

2) atlikti pilotažinius istorinės kultūros teorijos, paveldosaugos, sociokultūrinės antropologijos, muzeologijos koncepcijų tyrimus, pateikti mokslškai pagrįstas idėines analogijas VR atkūrimui ir panaudai.

2. VALDOVŲ RŪMŲ ATKŪRIMO KONCEPCIJOS PLĖTOTĖ LIETUVOJE

2.1. Valdovų rūmų atkūrimo samprata LR Vyriausybės dokumente

LR Vyriausybės pritarta *Koncepcija* susideda iš trijų dalių:

1) įvado, kur pateikiamos trumpos istorinės žinios apie VR statybą ir rekonstrukcijas, buvusių VR architektūrinė meninė charakteristika bei bendra pastato liekanų fizinė būklė;

2) VR atkūrimo idėjos raidos, tikslų, funkcijų, valdymo ir paskirties nusakymo;

3) VR atkūrimo ir naudojimo apibūdinimo⁵.

Punkte 8 teigiama, jog „Atkuriant Valdovų rūmus, reikia pažangiausiais konservavimo, restauravimo ir papildymo metodais užtikrinti autentiškų jų liekanų apsaugą“⁶. Tas pats punktas skelbia, kad „Atkuriant rūmus, reikia vadovautis turima tyrimų medžiaga, ikonografija, retrospekcijomis. Atkurtų VR architektūra turi atitikti buvusių rūmų architektūros ir išraiškos priemonių lygį, atspindėti atkūrimo laikmetį. Panaudojant rastas architektūros detales ir pasitelkiant analogus, turi būti sukurti dalies rūmų salių hipotetiniai interjerai ar jų fragmentai.“⁷ *Koncepcijos* teiginiai yra vien normatyvinio pobūdžio. Dokumente nėra nusakomas VR atkūrimo problemiškas, galima atkūrimo metodika.

2.2. Konceptualūs poslinkiai Valdovų rūmų atkūrimo byloje

2.2.1. Valdovų rūmų atkūrimo idėjos skeptikų pagrindiniai argumentai

VR atkūrimo skeptikai pateikia visą eilę kontrargumentų:

1) Žemutinės pilies rūmai nelaikytini Lietuvos valstybingumo simboliu, nes jie funkcionavo kaip visavertė didžiųjų kunigaikščių rezidencija tik kiek daugiau negu šimtą metų, nes didžiausia jų istorijos dalis susijusi su Lietuva po Liublino unijos, kai šalies valstybingumas bendroje Lenkijos ir Lietuvos valstybėje buvo apribotas, po maskvėnų invazijos XVII a. viduryje rūmai nebuvo atstatyti ir t. t.;

2) stokojama informacijos apie VR architektūrą;

3) vienas iš svariausių VR atkūrimo priešininkų kontrargumentų – tai šiuolaikinės paveldosaugos ne itin palankus požiūris į atkūrimą kaip kultūros paveldo apsaugojimo priemonę. Šiuolaikinė paveldosauga neremia idėjos, kai „atkūrimas“,

⁵ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcija..., p. 22–25.

⁶ Ten pat.

⁷ Ten pat.

„rekonstrukcija“ laikoma priemone, kuria galima apsaugoti kultūros paveldą⁸. Urbanistinės paveldosaugos problemos ypač pasidarė aktualios, kai Vilniaus senamiestis tapo Pasaulio paveldo objektu. Vilniaus istorinis centras 1994 m. buvo įtrauktas į Pasaulio paveldo objektų sąrašą kaip urbanistinė-architektūrinė visuma, kurią Lietuvos valstybė įsipareigojo išsaugoti. Taigi VR atkūrimas nėra vien Vilniaus ar Lietuvos problema, bet ir įsipareigojimas pasaulinei bendruomenei. UNESCO *Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo globos konvenciją* valstybės konvencijos narės ratifikuoja kaip teisinės apsaugos priemones⁹;

4) galiausiai bendro pobūdžio priekaištas – didžiulės lėšos bus skiriamos naujadarui sukurti, kai daugybė autentiškų kultūros vertybių tebenyksta, nes paminklotvarkos sistema lieka menkai valstybės finansuojama sritimi¹⁰.

Tad kyla klausimas: kaip įmanoma suderinti Vilniaus senamiesčio – Pasaulio paveldo objekto – apsaugos reikalavimus ir VR atkūrimą?¹¹

VR atkūrimo idėja galėtų remtis regionine *Rygos chartija* (2000 m. priimta Baltijos šalių, Baltarusijos ir Ukrainos atstovų, dalyvaujant ICCROM), kuri leidžia paveldo objektų atkūrimą išimtiniais atvejais. Tai tampa įmanoma, tik jei rekonstrukcija:

- 1) nesukelia pavojaus egzistuojančioms *in situ* liekanoms;
- 2) yra aiški ir „grįžtama“;
- 3) yra pakankamai atitinkamų tyrimų ir istorinės dokumentacijos;
- 4) nefalsifikuoja platesnio urbanistinio ar kraštovaizdinio konteksto;
- 5) nepažeidžia istorinės sandaros;

6) gali būti vykdoma tik po viešų ir visapusiškų konsultacijų ir pritarus centrinės ir vietinės valdžios struktūroms bei visuomenei¹².

⁸ Paveldo tvarkymo programos ICCROM direktorius, ICCROM pasaulinio paveldo koordinadorius Herbas Stovelas taip pat išsako abejones dėl Valdovų rūmų rekonstrukcijos, jo žodžiais tariant, „pačioje pasaulinio paveldo vietos širdyje“. Žr. H. Stovel, Istorinio kostiumo nepakanka // Statybų pilotas. 2001-12-11, nr. 17 (71), p. 8.

⁹ B. M. Feilden, J. Jokilehto, Pasaulio kultūros paveldo vietų ir vietovių priežiūros gairės. Vilnius: Savastis, 1998, p. 6–9, 13, 15, kt.

¹⁰ Dešimt milijonų yra daugiau negu dešimt milijonų (pokalbis su R. Stulpinu) // Julius (dienraščio „Respublika“ priedas). 2002-01-12, p. 5. Tenka paminėti, kad kai kuriose Rytų regiono šalyse išpopuliarėjantis „atkūrimas“ kartais įgauna iškreiptas formas, praktiškai prieštaraujančias šiuolaikinės paveldosaugos principams. Pavyzdžiui, Maskvoje pasidarė madinga tiesiog nugriauti avarinės būklės paminklinius pastatus ir atstatyti naujas bei finansiškai rentabilias jų kopijas. Plačiau žr. A. I. Komeč, Kulturnyj landšaft Rossii: do osnovanija, a zatem... // XX vek. Naše nasledije. 2001, no. 56, s. 51–60.

¹¹ Ši samprata atsispindi tarptautiniuose paveldosaugos dokumentuose ir rekomendacijose: ICOMOS dokumentuose – Venecijos chartijoje (1964), Baros (Burra) chartijoje (1979), Florencijos chartijoje (1981), Drezdeno deklaracijoje (1982), Loanos chartijoje (1990), Naros autentiškumo dokumente (1994); UNESCO dokumentuose – Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencijoje (1972), Nairobio rekomendacijoje (1976).

¹² H. Stovel, The Riga Charter on Authenticity and Historical Reconstruction in Relationship to Cultural Heritage (Riga, Latvia, October 2000) // Conservation and Management of Archaeological Sites. London: James & James, 2001, Vol. 4, Number 4.

Tačiau urbanistinis paveldas laikomas „kintančiu ir gyvu“ (Naros konferencijoje kitimas pripažintas urbanistinio paveldo autentiškumo dalimi; bet kokie visumos kitimą sąlygojantys sprendimai turi būti priimami tik atsižvelgiant į ilgalaikę perspektyvą bei subalansuotą plėtrą¹³). Taigi VR atveju pagrindinis dėmesys turėtų būti kreipiamas į:

- 1) funkciją (kaip pakis visos teritorijos funkcija po VR atstatymo);
- 2) formą (kaip derės VR – naujas, iki šios neegzistavęs, darinys – ir aplinka);
- 3) gyventojus (kaip senamiesčio gyventojų ir apskritai vilniečių gyvenimo kokybę paveiks VR atsiradimas).

2.2.2. Architektų idėjų dokumentacijos būklė

Paminklų restauravimo instituto parengti dokumentai išsamiai ir detaliam nusakoma būsimą VR atkūrimą ir paskirtį, pateikia išskylančių problemų sprendimo strategijas, tačiau tai nepublikuoti, visuomenei menkai žinomi (ar visai nežinomi) dokumentai, funkcionuojantys siaurame architektų bei kitų VR atkūrimo procese dalyvaujančių specialistų būryje¹⁴. Kai kurios idėjos, pavyzdžiui, „ledo ritualio lazdos“ principas, nėra eksplikuotos.

2.2.3. Valdovų rūmų „įvaizdžio atkūrimo“ idėja

VR atkūrimo sampratos raidoje galima išvelgti keletą problemos sprendimo idėjų. Pradžioje (Sąjūdžio, Kultūros fondo laikais) buvo tik viena idėja – renesansinės pilies (kaip unikalaus paminklo ir tautos simbolio) rekonstrukcija. Vyravo VR kaip XVI a. istorijos „pagražinimo“ samprata. Trūkstant ikonografinės medžiagos ar kitų tyrimo duomenų siūlyta pasitelkti analogijas ar net „stilistinio restauravimo“ metodiką¹⁵. Ji artima N. Kitkausko pateikiamam VR rekonstrukcijos projektui, kuriuo siekiama objekto stilistinės vienybės (Renesanso).

Tyrinėjant pilį susidurta su įvairių epochų statiniais, kurie ne visuomet sutapo su renesansinių rūmų pamatais. Be to, buvo išsąmoninta, jog autentiškos liekanos pačios savaime yra unikali vertybė, ant kurių negalima statyti naujo mūro. Tada atsirado nauji siūlymai – atkurti rūmų pavidalą. Idėjų plėtotė atsiskleidė VR atstatymo projektų konkurse (1994 m.): didžioji dalis pateiktų siūlymų VR „matė“ kaip šiuolaikišką pastatą, išlaikiusį tik buvusių rūmų viziją. Tam darė įtaką ir tuomet siūloma VR funkcija – LR Prezidentūra. Kaip tarpinis, „kompromisinis“ bei

¹³ Naros konferencijos, UNESCO, ICOMOS ir Japonijos institucijų iniciatyva surengtos 1994 m. Naros mieste Japonijoje svarstyti paveldo autentiškumo sampratos, jo verifikavimo klausimai bei parengtas „Naros autentiškumo dokumentas“.

¹⁴ Minėti dokumentai nurodyti „Šaltinių ir rinktinės literatūros sąrašė“.

¹⁵ „Stilistinis restauravimas“ kaip paminklotvarkos kryptis susiformavo Vakarų Europoje ir klestėjo XIX a. antrojoje pusėje. Ją galima apibrėžti garsiaja architekto E. Viollet-le-Duco citata: „Restauruoti pastatą nereikia jį išsaugoti, pataisyti ar atstatyti, tai reiškia atkurti jį tokiu visumos pavidalu, koku jis galbūt niekuomet neegzistavo“ (cituota pagal J. Jokilehto, *A History of Architectural Conservation*. London: Butterworth-Heinemann, 1999, p. 151). Šios krypties ideologinės ištakos – nacionalinio prestižo siekis.

VR skeptikų kai kuriuos kontrargumentus išskleidantis variantas dabar yra siūloma J. Glemžos VR „įvaizdžio atkūrimo“ idėja, lankstesnė ir įvairesnė siūlomų atkūrimo lygių ir metodų prasme¹⁶. Nors tai conceptualus poslinkis VR atkūrimo byloje, tačiau pateikiami atkūrimo metodai nėra pakankamai eksplikuoti, sąvokos neapibrėžtos ir dėl to sulaukia pelnytos kritikos. N. Kitkauskas kategoriškai atmetė galimybę taikyti J. Glemžos siūlomus „interpretacijos“ ir „improvizacijos“ metodus VR kiemo fasadams¹⁷.

2.2.4. Argumentai už pastatą virš materialaus autento

A. Materialaus autento išsaugojimas

VR projektuotojų pasiūlytas „ledo ritulio lazdos“ principas iš esmės išsprendžia paveldosauginę autento išsaugojimo problemą¹⁸.

B. Valdovų rūmai kaip valstybingumo idėjos atspindys – nacijos siekinys?

„Atkūrimo“ idėjos ypač populiarios šalyse, susiduriančiose su nacionalinio identiteto „paieškomis“ ar „atkūrimu“. Stengiamasi atkurti arba atstatyti tai, kas buvo prarasta per karus ar tyčia sunaikinta. Kai kuriose šalyse nacionalinio identiteto įtvirtinimas neišivaizduojamas be paveldo vertybių „rekonstrukcijos“, dažniausiai yra palaikomas politikų (pvz., Ukrainoje – tai valstybinė programa)¹⁹. *Rygos chartijoje*, priimtoje būtent su nacionalinio identiteto problemomis susiduriančio regiono atstovų, teigiama, jog ypatinga „nacionalinė reikšmė“ gali būti viena iš tų išimčių, kai leidžiama paveldo objekto rekonstrukcija (tačiau tik atsižvelgiant į minėtus reikalavimus – dokumentaciją, kontekstą ir kt.). Diskusija žiniasklaidoje liudija, jog VR įvaizdžio atkūrimas atitiktų dalies visuomenės poreikius VR maty-

¹⁶ J. Glemža, A. Katilius, E. Purlys, Kultūros vertybių atkūrimo-atstatymo problemos ir metodai // Lietuvos kultūros paveldo restauravimo institucijų 50-mečio konferencijos medžiaga. Vilnius: Savastis, 2000, p. 70–72.

¹⁷ N. Kitkauskas, Dėl Žemutinės pilies Valdovų rūmų architektūros įvaizdžio // Lietuvos kultūros paveldo restauravimo institucijų 50-mečio konferencijos medžiaga. Vilnius: Savastis, 2000, p. 102.

¹⁸ Reikia pridurti, kad, Valdovų rūmų projektuotojų duomenimis, gręžtinių polių pamatų įrengimas „iššaukia (...) kai kuriuos neišvengiamus autento substancijos ir archeologinių kultūrinių sluoksnių praradimus“. Žr. Poreikio statyti vertinimas (parengė Paminklų restauravimo institutas) [Rankraštis], p. 2.

¹⁹ Tarptautinio seminario „Statyba istorinėje aplinkoje“ pranešimai. Vilnius. Rotušė. 1998 m. spalio 23–24 d. Vilnius, 1998, p. 48–49; H. Stovel, The Riga Charter on Authenticity and Historical Reconstruction..., p. 15.

ti kaip valstybingumo idėjos simbolį, kuris primins garbingą Lietuvos praeitį, ugdytą valstybingumo tradicijas ir t. t.²⁰

C. Urbanistinių paveldosaugos problemų sprendimas?

VR įvaizdžio atkūrimo privalumai išryškėja žvelgiant į būsimą statinį miesto ir pilių komplekso urbanistinėje struktūroje aspektu²¹.

Vilniaus pilys – radialinės miesto išplanavimo struktūros pradžia. Radialinio gatvių tinklo struktūra išlikusi, o jos istorinis centras labai nukentėjęs, sunkiai suvokiamas. VR atkūrimas padės atkurti visą radialinio gatvių tinklo struktūrą, lengviau suvokti miesto išplanavimo struktūros kilmę.

Vilniaus pilys – miesto tūrinių erdvių struktūrų jungiamoji grandis. Valdovų rūmai – vienas svarbiausių šios grandies elementų. Žemutinės pilies prarastų tūrinių atkūrimas atstatytų prarastą užstatymo jungtį tarp senamiesčio ir buvusių priemiesčių. VR tūrio atkūrimas – svarbus miesto istorinio urbanistinio centro atgaivinimo etapas.

VR – išlikusius Vilniaus pilių statinius jungianti grandis. Atkurti VR tūriai išlikusius Žemutinės pilies statinius sujungtų į bendrą ansamblį, Katedrą ir varpinę vėl paverstų ansamblio sudedamąja dalimi.

2.2.5. „Hipotezių laipsniavimo“ principas

VR projektuotojai siūlo VR „įvaizdžio atkūrimo“ projektą, kuriame galima išvelgti implicitinį „hipotezių laipsniavimo“ principą. „Kokia bebūtų Lietuvos istorija ir specifika, atkuriamo pastato architektūrinė metodinė kalba turi būti su-

²⁰ Architektūros istorikė J. Markevičienė išskyrė dvi kultūros paveldo koncepcijas – simbolinę ir ekotopinę, kurios, nors iš esmės tokios ir nėra, Lietuvoje buvo suvoktos kaip priešiškos. Simbolinę sampratą skatina patriotiniai, tautiniai, politiniai, kartais religiniai jausmai. Apsaugos tikslas šiuo atveju – tautos ir valstybės atminties išsaugojimas ir įamžinimas, labiau siekiama ne konservuoti, bet restauruoti, atstatyti tuos istorinius objektus, kuriuos sunaikino okupantai. Teikiant prioritetą istorinės atminties konsolidavimui, objektų autentiškumas suvokiamas laisviau, ne taip, kaip UNESCO ir ICOMOS dokumentuose. Ši samprata Lietuvoje turi gilią šaknį, siekiančią XIX a. Rusijos imperijai intensyviai vykdant nutautinimo ir kultūrinės aplinkos perdirbimo politiką nebuvo įmanoma išsaugoti savojo kultūros paveldo daugelio medžiaginių formų, todėl vienintelė išeitis tapo šio paveldo nematerialaus pavidalo (kalbos, papročių, tautosakos) „įsimbolinimas“. Priešingai, ekotopinės sampratos esmė – *topofilija*. Tai yra prisirišimas prie konkrečios vietos – miesto, kaimo, kraštovaizdžio. Šis požiūris remiasi ne paveldo gerbimu *per se*, bet suvokimu, kad jis yra tiesiog mūsų kasdienio gyvenimo dalis. Lietuvoje šios sampratos ištakos glūdi gamtos apsaugoje, o jos pradininkai – geografs, kraštotyriminkai, etnologai. Bet ji dar tik formuojasi ir neturi daug šalininkų. Tačiau būtent ja pagrįstas 1993 m. Saugomų teritorijų įstatymas, besiremiantis UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo konvencija. Šis įstatymas saugo kultūrinės bei gamtinės teritorijas nuo laukinės gamtos iki istorinių miestų, susiedamas gamtos ir kultūros paveldą. Žr. J. Markevičienė, Teorija, praktika ir Vilniaus senamiestis // Literatūra ir menas. 1995, nr. 32, p. 11, 13. Atrodo, kad tam tikrų ekotopinės sampratos atspindžių esama tų Valdovų rūmų atkūrimo šalininkų argumentuose, kurie siūlo į juos žvelgti kaip į trūkstantį Žemutinės pilies ansamblio dalį, bendrąją prasmę – kaip į buvusį esminį Vilniaus senamiesčio kraštovaizdžio elementą (žr. toliau tekste).

²¹ Valdovų rūmų statinio reikšmės miesto ir pilių komplekso urbanistinėje struktūroje įvardijimai remiasi architektų pateiktu „Poreikio statyti vertinimu“. Žr. Poreikio statyti vertinimas..., p. 5–8.

prantama, turi aiškiai atspindėti atkūrimo laiką, informacijos apie rūmus kiekį, kitus pasaulinėje praktikoje priimtus reikalavimus, iš kurių vienas svarbiausių – *seno ir naujo* atskyrimas. Siūloma naują nuo seno atskirti per maksimalų autento eksponavimą, minimalų seno ir naujo susilietimą, minimalų autento uždengimą naujomis konstrukcijomis. Aiški seno ir naujo riba turėtų matytis jau priartėjus prie rūmų²².

Pastaruoju „hipotezių laipsniavimo“ principu norima parodyti mūsų žinių apie VR fragmentiškumą, atskiriant *pagrįstas hipotezes* (2-ojo laipsnio hipotezė) nuo *pilotaziinių hipotezių* (1-ojo laipsnio hipotezė). Antrojo laipsnio hipotezės turi remtis pagrįsta ikonografinė medžiaga. Ten, kur trūksta pagrįstų duomenų, galima ieškoti analogijų (1-ojo laipsnio hipotezė). Analogijos reikalingos išgauti VR ansamblio vientisumo įspūdį. Hipotezių laipsniai atskiriami spalvomis ir formomis.

2.3. Apibendrinimas

Konceptualūs poslinkiai VR byloje yra sveikintini, tačiau jiems nepakanka sistemiskumo, stokojama nuorodų į išplėtus teorinius kontekstus. Suvokiame iš VR atkūrimo kylančių problemų specifiką. Manome, jog išeitis būtų paieška principų, leidžiančių šiuos teigiamus poslinkius griežčiau reflektuoti.

3. POTENCIALŲ VALDOVŲ RŪMŲ ATKŪRIMO IDĖJOS TEORINIAI KONTEKSTAI

Šiuolaikinė teorinė mintis – istorinės kultūros teorija Vakarų istorijos moksle, Vakarų paveldosaugos, sociokultūrinės antropologijos idėjos – teikia konceptualius siūlymus bei praktinius sprendimus VR atkūrimo ir paskirties byloje.

3.1. Istorinės kultūros teorija Vakarų istorijos moksle

Koncepcijoje pagrindiniu laikome 9 punkte nuskambantį teiginį, kuriame sakoma, jog VR turi tapti istorinės kultūros centru²³. Norint realizuoti šį sumanymą reikalinga *istorinės kultūros* sąvokos refleksija.

Istorinės kultūros teorija buvo išplėta Vokietijos istorijos moksle. „Istorinės kultūros“ sąvoka charakterizuoja istorinės atminties vaidmenį visuomenėje²⁴. Į istorijos mokslą, mokyklinę istoriją, paveldosaugą, muziejus ir kitas institucijas, nepaisant jų skirtumų, yra žiūrima kaip į tam tikro santykio su praeitimi apraiškas. „Istorinės kultūros“ sąvoka nusako šio santykio bendrumą ir visa apimančią

²² Ten pat, p. 9.

²³ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcija..., p. 22–25.

²⁴ J. Rüsen, Historische Orientierung: über die Arbeit des Geschichtsbewusstseins, sich in der Zeit zurechtzufinden. Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 1994, S. 209–234; J. Rüsen, Für eine Didaktik historischer Museen // Geschichte sehen. Beiträge zur Ästhetik historischer Museen (Hg. J. Rüsen, W. Ernst, H. T. Grütter). Pfaflingweiler, 1988, S. 11.

pobūdį. Istorinė kultūra čia suvokiama kaip *istorinės sąmonės įtakojama kultūra*. Istorinė sąmonė yra suprantama kaip tam tikras praeities įprasminimas, siekiant suvokti dabartį ir numatyti ateitį. Taigi istorinė sąmonė nėra vien praeities sąmonė, bet kaip atminties rezultatas yra nukreipta į dabartį ir ateitį. Tai reiškia, jog „atsigręždami į praeitį mes iš esmės sprendžiame ir ateities, ir dabarties problemas“²⁵. Natūralu, kad pasikeičiant dabarciai, pakinta visuomenės praeičiai užduodami bei istorijos atsakomi klausimai. Iš istorinės sąmonės apibūdinimo išplaukia istorinės kultūros definicija. Istorinė kultūra – tai kultūra, formuojama poreikio suvokti dabartį ir ateitį per praeities interpretavimą. Istorinės kultūros teorija išplečia istoriko tyrimų lauką – jis imasi tirti visas istorinei sąmonei įtaką darančias sritis.

Istorinės kultūros teorija akcentuoja rekonstrukcinę istorijos pobūdį, kurį lemia fragmentiška, daugiaperspektyvi, prieštaringa praeities informacija bei jos interpretacija iš nuolat kintančios dabarties perspektyvos. Svarbu žiūrovui, lankytojui parodyti „istorijos padaromumą“, tuo ugdant jo kritinį mąstymą, toleranciją kitų perspektyvų atžvilgiu²⁶.

3.2. Vakarų paveldosauginių teorijų kontekstai

Paveldosaugine prasme reikšmingi yra VR autentiški rūšiai (jų išsaugojimas ir eksploatavimas) bei istorinė-urbanistinė erdvė, kuri irgi yra vertybė.

Kultūros paveldas šiuolaikinėse paveldosaugos teorijose apibrėžiamas kaip tai, kas yra ar gali būti paveldima iš praeities ir dabarties kartos norima perduoti ateičiai. Egzistuoja dvi esminės paveldo sampratos:

- 1) *tradicinė – konservacinė* (dabarties žmonės suvokiami kaip pasyvūs tarpininkai tarp praeities ir ateities kartų). Ji riboja naudojimosi paveldu galimybes;
- 2) šiuolaikinė paveldo kaip *kultūros išteklių samprata*, leidžianti aktyviai naudotis kultūros vertybėmis. Siūlomas toks teorinis judesys – „per interpretaciją suprasti, per supratimą įvertinti, per įvertinimą saugoti“²⁷.

Pastaroji samprata leido susiformuoti paveldo industrijai, kuri dabar užima reikšmingą ekonomikos sektorių Vakaruose. Ten kultūros paveldas reikalingas kaip globalizacinių iššūkių kėrimų visuomenių pastanga išlaikyti regioninę identitetą²⁸.

Tačiau Vidurio ir Rytų Europoje šios tendencijos beveik nematyti. Galimos šio reiškinio priežastys: komplikotas istorijos, taigi ir jos paveldo, vaizdiny; ideologinio manipuliavimo paveldu sovietmečiu prisiminimas ir šios tendencijos ap-

²⁵ Gyvosios istorijos programa: istorinė kultūra šiuolaikinės sąmonės formavimui. Vilnius: Kultūros paveldo inst., 1998, p. 8.

²⁶ Ten pat, p. 19.

²⁷ F. Tilden, *Interpreting Our Heritage*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1977, p. 38.

²⁸ Paveldo ir identiteto klausimams buvo skirtas tarptautinis seminaras, kuriame perskaityta ir nemaža pranešimų, liečiančių Rytų Europos (Lenkijos, VFR, Rusijos, Jugoslavijos ir pan.) problemas. Žr. *Patrimoine et passions identitaires. Entretiens du Patrimoine* (sous la dir. de J. Le Goff). Paris: Éditions du Patrimoine, 1998.

raiškos nacionalistiniu pavidalu dabartyje; intelektualinis, techninis-finansinis nepajėgumas sukurti paveldo industriją; baimė išeikvoti ir nuvertinti paveldą dėl intensyvios komercializacijos, ko bijo ir vakariečiai²⁹. Jie teigia, kad, pirma, ekonominės Vakarų šalių sistemos persiorientavimas į produktų, susijusių su praeitimi, gamybą ir pardavimą yra vienas iš jos nuosmukio ir nesugebėjimo adekvačiai atsakyti į dabarties ekonominių permainų sukeltus pokyčius simptomų. Antra, istorinių išteklių eksploatacija, turint tikslą „sukurti“ paveldą, neišvengiamai veda prie šių išteklių prigimties iškrepimo, kelia pavojų, kad jie gali būti deformuoti, nuvertinti ar išeikvoti. Šiuo atžvilgiu paveldo industrija kritikų dažnai vadinama „destruktyvia“, „negarbinga“, „parazitine“ „kultūrinės prostitucijos“ forma. Galiausiai egzistuojanti tendencija įsivaizduojamos praeities atkūrimu ar sugrąžinimu pasiekti dabarties problemų sprendimą veda prie pokyčių paneigimo ir dabarties *status quo* įtvirtinimo³⁰. Komercializuojant paveldą ištis kyla pavojus kultūros vertybes dirbtinai „pasendinti“, gausinant paveldo išteklius su/atkurti, siekiant sudominti ir pritraukti turistus jų istoriją iškraipyti ir pan. Pavyzdžiui, Davidas Lowenthalis lieka labai skeptiškas paveldosaugos, teigiančios, kad jos metodai leidžia mums perimti ir naudoti autentiškus praeities reliktus, atžvilgiu. Pasak jo, „praeitis visuomet keičiama dėl motyvų, kurie atspindi dabarties reikmes. Mes perdirbame paveldą, kad padarytumėme jį atraktyvų, siekdami paversti jį savo dalimi, o save jo dalimi, suplakame jį su savo paties vaizdiniais ir aspiracijomis. (...) Atnaujintos vertybės atrodo pranašesnės už neliestas, nes jos buvo perdarytos *mums*, mes jaučiamės komfortabiliai su perdirbta praeitimi, nes ji dalinai yra dabarties produktas, žmonių tokių kaip mes, o ne kažkada gyvenusių ir mums sunkiai suvokiamų. Praeitis pasidaro lanksti, nes nėra jos atstovų, kurie galėtų užprotestuoti mūsų manipuliacijas.“³¹

Tad paveldas nėra praeitis. Tai istorija, matoma per mitologijos, ideologijos, nacionalizmo, lokalumo, romantizmo idėjas arba kaip masinio vartojimo produktas.

Trumpai tariant, „paveldo“ sąvoka naudojama bet kam, ką vienaip ar kitaip, teisingai ar klaidingai galima susieti su praeitimi³².

3.3. Analogijų Valdovų rūmų atkūrimui paieškos

Analogijų VR atkūrimui mūsų akademinėje visuomenėje dažniausiai ieškoma pusės amžiaus senumo pavyzdžiuose, kaip antai, Lenkijoje vykdytose Varšuvos, Gdansko rekonstrukcijose, kuriose pasireiškė prof. Jano Zachvatovičiaus restauratorių mokyklos idėjos. Tokias rekonstrukcijas leido pakankami duomenys, atstatymas buvo labai aktualus. Tačiau teorinė mintis per tą laikotarpį pažengė toli į priekį. Tad verta istorinės kultūros idėjos, paveldo kaip kultūros išteklių sam-

²⁹ Heritage, Tourism and Society (ed. by D. T. Herbert). London: Mansell, 1995, p. XI.

³⁰ J. E. Tunbridge, G. J. Ashworth, Dissonant Heritage. The Management of the Past as a Resource in Conflict. Chichester: John Wiley and Sons, 1996, p. 1–3.

³¹ D. Lowenthal, The Past is a Foreign Country. Cambridge: Cambridge University Press, 1985, p. 356.

³² P. Johnson, B. Thomas, Heritage and Business // Heritage, Tourism and Society..., p. 170–190.

pratos realizavimo pavyzdžių ieškoti pastarųjų dešimtmečių atkūrimo ar atstatymo atvejuose.

Londono *Globus* teatras, atrodo, atkurtas neturint VR problemų (autentiškų dalių)³³.

Karštos diskusijos dėl istorinio miesto centro atkūrimo vyko ne tik Lietuvoje, bet ir Vokietijoje³⁴. Čia ištisą dešimtmetį buvo ginčijamasi dėl barokinių Berlyno miesto rūmų rekonstrukcijos. Diskusija baigta 2001 m., kai tarptautinė ekspertų komisija pavadinimu „Istorinis Berlyno centras“ paskelbė savo sprendimą dėl rūmų atkūrimo. Tarptautinė ekspertų komisija buvo sudaryta iš 17 narių, atstovavusių skirtingoms mokslinėms sritims, ir 6 vadovų. Nuo 2001 m. sausio 26 d. iki kovo 16 d. įvairių šalių architektai, urbanistikos specialistai, menotyrininkai, istorikai, muziejininkai ir kt. sudarė atskiras darbo grupes konkrečioms problemoms svarstyti, siekė visiems priimtino kompromiso ir rengė savo rekomendacijas istorinio Berlyno centro sutvarkymo klausimu. Jų pranešimuose buvo pateikti argumentai „už“ ir „prieš“ (kai kurie su vaizdine medžiaga).

Kaip vienas pagrindinių rekonstrukcijos argumentų buvo paminėtas urbanistinis. Berlyno rūmai 300 metų buvo miesto centras bei išeities taškas miesto plėtros procese. Berlyno rūmai lėmė viso miesto ir rūmų aikštės vaizdą. Būsimas pastatas turi užpildyti Berlyno centre esantį vakuumą, nes be rūmų miesto centrinė erdvė neteko svarbiausio miesto erdvinės struktūros elemento, o VDR laikais statyti Respublikos rūmai centrinėje miesto dalyje šios susidariusios tuštumos neužpildo. Žvelgiant nuo Brandenburgo vartų į Berlyno istorinį centrą tampa aki-vaizdi rūmų kaip *point de vue* būtinybė³⁵.

Greta jau minėtų urbanistinių argumentų tarptautinės ekspertų komisijos darbo metu buvo išsakyti ir istoriniai bei kultūriniai argumentai. Pripažįstama, kad barokiniai Berlyno rūmai – tai istoriškai reikšminga vokiečiams vieta, tačiau į istorijos tęstinumo principą žiūrima lanksčiai: istorijos nebūtina atkartoti, bet galima koreguoti. Ekspertai atsiriboja nuo buvusių Berlyno rūmų kaip Prūsijos galybės, valstybingumo simbolio, vengia XIX a. vyrausių kultūrinių implikacijų, Berlyno kaip nacionalinio centro mistifikacijos: „ir jokių būdu rūmai negali būti trečiosios Vokietijos respublikos architektūriniu simboliu“³⁶. Jeigu istoriniai argumentai ir pasitelkiami į pagalbą, tai pabrėžiama, kad nors senieji Berlyno rūmai iki XIX a. antrosios pusės buvo prūsiškos valdžios rezidencija, didelė jų ploto dalis turėjo visuomeninę paskirtį: 1924 m. čia buvo įsikūręs rūmų muziejus, Kaizerio Vilhelmo draugija. Tad

³³ K. P. Žygas, Valdovų rūmų atstatymas Shakespeare'o teatro šviesoje // Kultūros barai. 2001, nr. 6, p. 20–24.

³⁴ Gausi tarptautinės ekspertų komisijos „Istorinis Berlyno centras“ darbo ir išvadų medžiaga vertinga ieškant sprendimų bei jų teorinių pagrindimų Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties klausimais. Už šią medžiagą dėkojame Istorijos instituto direktoriui hab. dr. A. Nikžentaičiui.

³⁵ B. Flierl, Zur stadträumlichen Struktur und zur Nutzung des Areals „Mitte Spreeinsel“ // Internationale Expertenkommission „Historische Mitte Berlin“. Materialien. Bundesministerium für Verkehr, Bau- und Wohnungswesen, 2002, S. 20.

³⁶ J. Nida-Rümelin, Ansprache des Staatsministers beim Bundeskanzler, Beauftragter der Bundesregierung für Angelegenheiten der Kultur und der Medien // Ten pat, S. 13.

naujieji rūmai tik iš dalies tęstų barokinių rūmų tradiciją³⁷. Pabrėžiama, jog istoriškai reikšmingai vietai turi būti suteikta kita, nei anksčiau buvusi simbolinė, prasmė.

Istoriniame Berlyno centre esantys VDR laikais pastatyti Respublikos rūmai daliai Rytų vokiečių ir Rytų Berlyno gyventojų yra identifikacijos objektas. Todėl kai kurie Vokietijos gyventojai kovą už Respublikos rūmų išsaugojimą suvokia kaip kovą už Rytų vokiečių identitetą. Daugelis „Ossis“ Respublikos rūmus sieja su džiaugsmingais prisiminimais: Respublikos rūmai, nors ten ir posėdžiavo Liaudies rūmai, nebuvo VDR valdžios pastatas, o atliko visuomeninio kultūros ir komunikacijos centro paskirtį. Tad daugumai Rytų Berlyno gyventojų rūmai yra ne buvusios valstybės simbolis, bet Tautos namai. Vieniems Respublikos rūmų nuogriovimas atrodo kaip Vakarų vokiečių, Vakarų berlyniečių kolonializmo aktas, kitiems barokinių Berlyno rūmų rekonstrukcija atrodo kaip reakcingas prūsijos ideologijos sugrįžimas, kuris visiškai nesiderina su demokratija ir modernumu³⁸.

Istorinis Berlyno centro vaidmuo matomas Rytų ir Vakarų vokiečių identitetus vienijančiame poveikyje. Dėl to buvo svarstoma seno ir naujo – barokinių miesto rūmų ir Respublikos rūmų – kombinacijos galimybė. Neabejojama, kad būsimieji Berlyno rūmai turi perimti iš Respublikos rūmų Tautos namų paskirtį³⁹. Taigi svarstymuose dėl Berlyno miesto rūmų išryškėja istorinio objekto atkūrimo kaip dabarties problemų sprendimo idėja.

Iškilusią dilemą dėl architektūrinių sprendimų (sena ar nauja?) vienas „Istorinio Berlyno centro“ ekspertų komisijos narių, Vienos universiteto profesorius Helmutas Lorenzas siūlė spręsti sintezuojant sena ir nauja. Jis teigė, kad XXI amžiaus architektūrinių formų kalba besiremiantis statinys, neturintis jokių sąsajų su barokine pilimi, išdildytų iš vizualios atminties centrinės Berlyno aikštės istoriją. Visiškai barokinių Berlyno rūmų (XX a. vidurio būklėse) atkūrimas techniškai įmanomas: egzistuoja atitinkami išmatavimai ir tikslūs fotodokumentai; kai kurios originalios pastato dalys yra užkonservuotos, kitos gali būti atkastos tebevykstančių archeologinių kasinėjimų metu. Tačiau toks statinys pasižymės apgailėtinu lygiu, neturės jokios meninės vertės. Anot H. Lorenzo, jeigu siekiama Berlyno centre šiandienos žmogui priminti buvusią meninę rūmų reikšmę, tuomet šį tikslą galima įgyvendinti seno ir naujo sinteze: naujos formos turi būti susietos su formomis, primenančiomis barokinę praeitį (pabraukta darbo grupės). Turi būti laikomasi sąžiningumo principo: tai, kas „sena“, t. y. originalu ar rekonstruota, turi būti aiškiai, tarsi peiliu, atskirta nuo „naujo“. Kadangi barokiniai Berlyno rūmai kaip meno kūrinys nuo 1950 metų yra negrįžtamai prarasti, todėl būsimojo pastato Berlyno centre atskiros dalys turi žiūrovui suteikti galimybę vaizdingam, preciziškam ir korektiškai aprūpintam informuojančiais ženklais (pabraukta darbo grupės) prisiminimui apie barokinius rūmus ir jų meninę praeitį⁴⁰.

³⁷ Ch. Stözl, *Ansprache des Senators für Wissenschaft, Forschung und Kultur* // Ten pat, S. 15.

³⁸ W. Thierse, *Ansprache des Präsidenten des Deutsches Bundestages* // Ten pat, S. 8.

³⁹ R. Führer, *Ansprache des Präsidenten des Abgeordnetenhauses von Berlin* // Ten pat, S. 11.

⁴⁰ H. Lorenz, *Zur kunsthistorischen Bedeutung des barocken Berliner Schlosses* // Ten pat, S. 56–57.

Tarptautinės ekspertų komisijos „Istorinis Berlyno centras“ *Išvadose* pasiskaidoma už barokinių Berlyno rūmų rekonstrukciją. Ekspertų manymu, trys naujųjų rūmų fasadai turėtų būti barokiniai, o galinė dalis turėtų būti šiuolaikiška. Galima įtraukti atskiras istoriškai reikšmingų Respublikos rūmų rekonstruktas dalis (pavyzdžiui, Liaudies tarybų salę, kurioje buvo priimtas sprendimas dėl VDR prisijungimo prie VFR). Kontrastuojančių, skirtingas epochas reprezentuojančių dalių ryšys galėtų reikšti lūžinių pokyčių vokiečių ir Berlyno istorijoje vaizdingą konkretizavimą⁴¹. Barokiniu stiliumi bus įrengtos tik kai kurios vidaus erdvės⁴². Konkretūs architektūriniai sprendimai turi paaiškėti po architektų konkurso laimėtojo paskelbimo.

Vakarų paveldosauginėje praktikoje istorijos „padaromumo“, aktyvaus naudojimosi kultūros vertybėmis pavyzdžių tikrai gausu. Archeologijos po atviru dangumi muziejuose, kurie pretenduoja į mokslinį praeities pateikimą, o ne „Disnėjaus archeologiją“, ypač laikomasi „seno“ ir „naujo“ atskyrimo principo, siekiama vengti spėliojimų⁴³.

Romėnų miesto muziejuje *Augusta Raurica* (Šveicarija) buvo atkurtos romėnų teatro žemutinės žiūrovų vietos. Atkūrimas, anot muziejaus internetinės svetainės autorių, suteikė tokius pranašumus: pagerinta akustika, padaugėjo sėdimųjų vietų teatro griuvėsiuose, teatro forma tapo lankytojui suprantamesnė⁴⁴. Muziejaus svetainės kūrėjai teigia, kad žemutinių sėdėjimo vietų laiptų pakopos buvo reintegruotos tam, kad lankytojams vėl taptų aiškus paskutiniojo teatro pavidalas. Tam, kad po daugelio metų šios rekonstrukcijos nebūtų traktuojamos kaip antikinės (kai spalvoto akmens elementai pasidengs tamsia plėvele), buvo pasisakyta už tam tikrų šiuolaikinių konstrukcijų panaudojimą. Dėl modernių konstrukcijų ir raudono akmens (jis buvo sėdimųjų laiptų statybinė medžiaga antikiniaiis laikais) panaudojimo žiūrovui, esančiam didesniu atstumu nuo teatro, perteikiamas formalus ir spalvinis romėnų laikų statinio įspūdis.

Bliesbrucko-Reinheimo Europos archeologiniame parke, esančiame Vokietijos ir Prancūzijos pasienio zonoje, siekdami sutvarkyti pirčių ansamblį ir jį pateikti plačiai visuomenei, architektai sumanė muziejaus paviljoną. Muziejaus paviljonas nesiekia atkurti numanomo pastatų dydžio. Lankytojai vaikšto viduje, galerijomis, įrengtomis virš archeologinių liekanų. Ši virš stogelio kabančių galerijų sistema archeologinių liekanų atžvilgiu yra keletą laipsnių pasvirusi, nes norima pa-

⁴¹ Empfehlungen der Kommission // Internationale Expertenkommission „Historische Mitte Berlin“. Abschlussbericht. Bundesministerium für Verkehr, Bau- und Wohnungswesen, 2002, S. 18–19.

⁴² Begründung und Erläuterung der Empfehlungen // Ten pat, S. 42.

⁴³ Archeologinis laisvalaikio parkas buvusios kolonijos Ulpia Traiana vietoje „Disnėjaus archeologijai“ buvo priskirtas Michaelio Birnbaumio straipsnyje „Bulvytės fri senovės romėnų stiliuje“. Plačiau žr. D. Herles, Das Museum und die Dinge. Frankfurt M. New York, 1996, S. 120.

⁴⁴ Wiederherstellung des untersten Sitzstufenranges des Jüngerer Szenischen Theaters // Das römische Theater von Augst – Sanierungsprojekt. [žiūrėta 2002-04-09]. Internetė: <<http://www.baselland.ch/docs/kultur/augustaurica/theater/sanierung.htm>>.

brėžti šių galerijų dirbtinumą. Antikinė erdvė yra vaizduojama kaip kabančio medžio ansamblis⁴⁵.

Tad minėti pavyzdžiai konkretizuoja teiginius, jog architektūra turi atspindėti nūdienos santykį su istorija, jog akivaizdžiai viena nuo kitos atsietas dabartis ir praeitis – materialus autentas ir atkūrimas – turi pabrėžti šiandieninių miesto ar gyvenvietės architektūrinės raidos istoriškumą.

Lietuviškieji atkūrimo analogai: Žemutinės pilies Arsenalas, Biržų pilies rūmų arkada, Trakų salos pilis, Radvilų rūmų vakarinis paviljonas, Raudondvario pilies bokštas ir pan.⁴⁶ Mūsų paminklosaugoje tokių pavyzdžių esama, bet jų nedaug, palyginus su restauruotais objektais (grynojo atkūrimo pavyzdys – 1990 m. Vilniaus universiteto Astronominės observatorijos rytinis bokštas, kuris visgi rėmėsi gausiais duomenimis). Pastatų atkūrimą lydėjusi diskusija ir praktinių sprendimų paieška skatino gilesnį kultūros paveldo pažinimą.

3.4. Sociokultūrinės antropologijos kontekstai

Vienas iš esminių bendrosios, ypač taikomosios, antropologijos teorinių pagrindų yra holistinis požiūris į žmogaus kultūrą⁴⁷. Holistinė samprata siekia atkurti visuminius ryšius, egzistavusius tarp daiktų ir reiškinių. Akcentuojami sociokultūrinių sistemų dalių tarpusavio ryšiai, visos sistemos ir jos dalių santykiai. Kultūra laikoma *ne daiktų ir veiksmų kolekcija*, o dinamišku, atsinaujinančiu, nesibaigiančiu veiklos tinklu. Kultūra šio mokslo požiūriu yra visa tai, ką kiekvienas žmogus įgyja gyvendamas, bendraudamas, kurdamas erdvėje ir laike. Ji nėra „užkonservuota“ praeitis, bet gyva, dinamiška. Tad holistinė samprata akcentuoja ne istorinį paminklą, bet „dalyvavimo istorijoje“ svarbą, kai į šį procesą yra įtraukiamos visos joslės: regėjimas, klausa, lytėjimas, uoslė, skonis.

Antra esminė antropologijos nuostata teigia, kad kultūra nėra vien išskirtinių žmonių įgūdžiai, pomėgiai, interesai. Tai visų visuomenės narių kultūra. Sociokultūrinė antropologija neigia priešpriešą tarp „aukštosios“ ir „žemosios“ kultūros. Tai ypač svarbu VR atkūrimo kontekste. Antropologijos teorijos požiūriu keliamas klausimas: ar prasminga atkurti „valdovų kultūrą“ demokratinėje visuomenėje, kai lietuvių savimonėje egzistuoja gili takoskyra tarp elitinės kultūros ir masių kultūros?

⁴⁵ J.-P. Petit, Archeologinio paveldo kaimo vietovėje, Saro-Lotaringijos (Prancūzijos ir Vokietijos) pasienio zonoje, saugojimas ir sutvarkymas // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje Vidurio Rytų Europoje (sud. R. Balza, B. Salatkienė). Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejaus I-kla, 2001, p. 64–65.

⁴⁶ Pavyzdžiui, tada būta daug skeptikų, maniusių, jog nederėtų atstatyti Biržų pilį ir Vilniaus Žemutinės pilies arsenalą. Specialistų kontrargumentas – labai mažai beturime paminklų, kuriuos būtų galima atstatyti ir pritaikyti šiandienos poreikiams. Didesnis nusikaltimas būtų palikti sienas ir laukti, kol jos sugrius.

⁴⁷ Plačiau žr. M. Harris, Kultūrinė antropologija. Vilnius: Tvermė, 1998; Anthropology Today. An Encyclopedic Inventory (ed. by A. L. Kroeber). Chicago: University of Chicago Press, 1953; A. Podolefsky, Applying Anthropology. An Introductory Reader. London: Mayfield publishing, 1996; J. Spradley, Anthropology. The Cultural Perspective. Illinois: Waveland Press, 1989.

Kaip vienas iš holistinės idėjos realizavimo pavyzdžių paveldo pritaikymo praktikoje galėtų būti atkasta ir atstatyta XVII amžiaus jėzuitų gyvenvietė *Sainte Marie among the Hurons* Ontario provincijoje, Kanadoje⁴⁸. Čia yra atkuriami santykiai tarp daiktų ir jų panaudojimo tinklo, todėl lankytojas tampa ne tik buvusios sistemos stebėtojas, bet ir dalyvis. Atvykęs į šį „muziejų“ lankytojas visų pirma patenka į auditoriją, kur valandos trukmės filmas pristato jėzuitų misijos įkūrimo aplinkybes plačiame pirmutinių europiečių ir vietinių gyventojų aborigenų santykių kontekste. Po šio didaktinio įvado ekranas tampa durimis, pro kurias įžengia jėzuitas aktorius ir lankytojus iš salės išsiveda į 1639 metų jėzuitų misijos „gyvenimą“: kalvėje plakama geležis, virtuvėje garuoja stirniena, dirbtuvėje žiedžiamas puodas, darželyje žydi vaistažolės ir prieskoniai, bažnytelėje tvyro žvakių vaško kvapas, statinių aptvetoje kaimelio aikštėje vietiniai gyventojai stato kanoją iš beržo tošies⁴⁹. Apvaikščiojęs visą gyvenvietę, susipažinęs su jos gyventojais, lankytojas patenka į tradicinį muziejų, kur eksponuojami archeologiniai radiniai bei XVII amžiaus prancūzų ir vietinių gyventojų daiktai, kurie po gyvenvietės praeities sudabartinimo įgyja jausminę reikšmę (panašiai veikia Holokausto muziejus Vašingtone: pastatytas autentiškas galvijų vagonas, per kurį kiekvienas lankytojas turi pereiti ir visus sekančius eksponatus matyti jo kontekste). Šalia muziejaus yra įrengtas restoranas, siūlantis platų meniu: čia gaminami ir prancūzų kolonijos, ir vietos gyventojų patiekalai. Panašiais holistiniais principais vadovaujamasi šio netradicinio muziejaus edukacinėse programose, kur, pavyzdžiui, mokiniai žiedžia puodus ar pasidaro rašymo priemonės iš žasies plunksnos, rašo laiškus Europos protėviams. Yra sudaromos galimybės apsigyventi kaimelyje XVII amžiaus sąlygomis. Šios edukacinės programos primena antropologinius-archeologinius bandymus Anglijoje, Amerikoje bei Danijoje atkurti buvusių kultūrų gyvenimo būdą, kur šiuolaikiniai studentai „nusikelia“ į praeitį ir ten išgyvena ištisus metus dirbtinėse bendruomenėse. Šių bandymų tikslas nėra atkurti tai, kas neatkuriama, bet tiesiog pajusti archeologiškai-antropologiškai pagrįstos visos sistemos ir jos dalių santykius. Toks pajutimas iš esmės skiriasi nuo tradicinio muziejaus daiktų elitinio, estetinio, eklektinio pajutimo.

⁴⁸ Sainte Marie among the Hurons. 2000. [žiūrėta 2002-04-09].
Internete: <<http://www.saintemariamongthehurons.on.ca>>.

⁴⁹ Reikia pažymėti, kad holistiniai principai realizuojami ir Lietuvoje. Kaip vienas ryškiausių pavyzdžių paminėtina Kernavės muziejaus edukacinė programa „Gyvosios archeologijos“ dienos, rengiamos Mindaugo karūnavimo šventės proga. Čia realizuojamos eksperimentinės archeologijos idėjos: remiantis išlikusių artefaktų technologijomis mėginama atkurti senuosius amatus ir tokiu būdu šiandienos žmogų siekiama ne tik priartinti prie archeologijos, istorijos, antropologijos žinių, bet jų (žmonių) vaizdiniais ir mintims atverti tokias dimensijas, kurios negali būti atrandamos vien dabarties patirtyje.

4. ATKŪRIMO KONCEPCIJOS BŪKLĖ IR GALIMI POSLINKIAI

Diskusija visuomenėje dėl VR atstatymo liudija, jog VR istorija yra integrali lietuvių istorinės sąmonės struktūros dalis. Tai aktualizuojama, iš šiandienos perspektyvų vertinama praeitis, siekiant su ja identifikuotis. Įvertinant VR, kaip šandienai prasmingos praeities (t. y. „gyvos“ praeities) paminklą, svarbu juos suvokti ne vien siaurai, kaip politinės, mokslinės ar estetiškos kultūros dalį, bet plačiau – kaip istorinės kultūros dalį. Žvelgiant iš istorinės kultūros teorijos perspektyvos VR atkūrimas yra vertintinas kaip praeities paieškų dabartyje rezultatas, kaip mūsų pačių rekonstrukcinės istorinės sąmonės eksponatas. Iš to išplaukia, kad negalima atskirti VR atkūrimo koncepcijos nuo paskirties koncepcijos – eksterjerai, interjerai, objektai ir kitos informacijos priemonės sudaro vieną *medijos mazgą*, t. y. informacijos priemonių kombinaciją, kur visi elementai neša tam tikrą informacinį krūvį apie mūsų istorinę sąmonę.

Paveldosaugine prasme VR problemiškas susijęs su dichotomija tarp autentiškos pastato dalies, kaip istorijos produkto, ir atkurtinos dalies, kaip dabarties istorinės sąmonės konstrukto. Šiuolaikinė paveldo samprata, siūlanti aktyviai, bet atsargiai ir korektiškai naudotis kultūros vertybėmis, leistų išspręsti autentiškų dalių VR trūkumo problemą.

Sociokultūrinė antropologija, kaip ir minėtos teorijos, akcentuoja aktyvų santykį su istorija, tačiau šis aktyvumas suprantamas plačiau. Antropologiniu požiūriu VR atveju būtina ne vien rekonstruoti pastatą, bet ir mėginti atkurti egzistavusius sociokultūrinius ryšius, akcentuoti dalyvavimo istorijoje momentą, kai į praeities kultūros pažinimo procesą yra įtraukiami visi pojūčiai. Tokiu atveju atkuriant pastatą privalu atsižvelgti į būsimą jo paskirtį.

Taigi istorinės kultūros teorija, šiuolaikinė paveldo samprata, antropologijos teorijos, kuriose pabrėžiamas nuo dabarties priklausantis santykis su praeimi, neleidžia atskirti VR paskirties bendriausia prasme nuo VR paskirties kaip konkretaus pritaikymo⁵⁰.

⁵⁰ Tokios pat nuomonės laikosi Herbas Stovelas. Žr. H. Stovel, Istorinio kostiumo nepakanka..., p. 8.

5. PASKIRTIES KONCEPCIJA IR NAUJOS IDĖJOS LIETUVOJE

5.1. Paskirties samprata LR Vyriausybės ir Valdovų rūmų projektuotojų dokumentuose

5.1.1. Istorinės kultūros centro idėja

LR Vyriausybės patvirtintoje *Koncepcijoje* iškeliama VR kaip *istorinės kultūros centro* idėja, kuri, atsižvelgiant į Vakarų moksliniuose ir visuomeniniuose diskursuose bei šiuolaikinėje paveldosaugos praktikoje vyraujančias tendencijas, yra itin sveikintina. *Koncepcijoje* teigiama, kad „Valdovų rūmai turi tapti istoriniu kultūros centru, kur bus siekiama pristatyti šiuolaikinei visuomenei senosios Lietuvos valstybės kultūros vertybes“⁵¹. Keista, kodėl apsiribojama tik senosios Lietuvos valstybės (ir tik valstybės) reprezentavimu, juk valstybė nemirė su LDK, jai ir dabar numatoma atstovauti VR, rengiant „tarptautinius priėmimus, valstybinių švenčių iškilmes, apdovanojimų įteikimus“ (*Koncepcijos* 10.1 punktas) ir pan.?

5.1.2. „Indukciniai“, eklektiniai ir kiti sprendimai bei politinės problemos

Problemas įžvelgiame kai kuriuose siūlomuose VR paskirties sprendimuose, kuriuos galėtume pavadinti „indukciniais“, t. y. nulemtais disponavimo tam tikrais eksponatais⁵². Tai Katedros lobyno eksponavimo VR patalpose problema (*Koncepcijos* 10 punktas). Pasaulio muzeologinėje praktikoje yra priimta rinkinius saugoti ir eksponuoti ten, kur jie susiformavo. Manome, jog Katedros lobyno (būtent nuo Katedros kilo ir jo pavadinimas) eksponavimo vieta yra Vilniaus katedroje⁵³.

Nepagrįstas atrodo ir kai kurių VR patalpų skyrimas Pasaulio lietuvių bendruomenės tarybos veiklai (*Koncepcijos* 10 punktas), kuri niekaip nesisieja su VR, kaip istorinės kultūros centro, idėja.

Vertinant *Koncepciją* antropologiniu-holistiniu požiūriu išryškėja jos eklektizmas (Pasaulio lietuvių bendruomenei patalpos išskirtos, o Lietuvos bajorams – ne), elitiškumas (sakralinio lobyno blizgesys yra, rūmų arklidžių kvapo nėra), konservacinė tendencija (muziejinė zona yra, o barokinės kulinarijos nėra) ir nenuoseklumas (kadangi pirmieji valstybės asmenys jau turi savo rūmus, kam reikalinga reprezen-

⁵¹ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcija..., p. 22–25.

⁵² Michael Fehr, analizuodamas muziejaus struktūrą, įveda indukcinį principą. Jis matomas tais atvejais, kai tam tikro muziejaus teorija išsirutulioja kaip muziejinių rinkinių interpretavimo pasekmė. M. Fehr, *Aufklä-rung oder Verklärung // Geschichte sehen. Beiträge zur Ästhetik historischer Museen* (Hg. J. Rüsen, W. Ernst, H. T. Grütter). Pfaffenweiler, 1988, S. 112.

⁵³ Galbūt techniškai ir konceptualiai būtų priimtinas Valdovų rūmų autentiškos dalies ir Vilniaus katedros rūsių sujungimas? Tai padėtų išspręsti turistų srautų reguliavimo problemą netrukdam Katedros sakralinei funkcijai.

tacinė zona VR?). Tad VR paskirties *Koncepcija* atspindi neholistinę, nesisteminę kultūros sampratą bei nešiuolaikinę atkuriamo objekto paskirties viziją.

5.1.3. Zonavimo idėjos ir jų sprendimo problemos

Koncepcijos 10 punkte teigiama, kad „Atkurtuose Valdovų rūmuose numatoma įrengti valstybės reprezentacijos, muziejinę ekspozicijų, švietėjiškųjų kultūros renginių, istorinę švietėjiškąją zonas“⁵⁴. Dokumente, konkretizuojant objekto polifunkciškumą (*Koncepcijos* 10.1–10.4 punktai), visos panaudos galimybės dažnai suplakamos į krūvą, tiesiog dengia viena kitą: valstybės reprezentacijos zona persidengia su muziejinę ekspozicijų, o kultūrinių švietėjiškų renginių zona – su istorine švietėjiška. Lieka neabeišku, kaip tai galėtų atrodyti tikrovėje.

Koncepcijoje deklaruojamos zonavimo idėjos buvo ikūnytos VR projektuotojų *Funkciniuose siūlymuose projektavimo užduoties papildymui*⁵⁵. Tačiau kartais neaišku, kas VR patalpų eksplikacijose slepiasi po daugybe panašių žodžių junginių, nusakančių patalpų paskirtį. Koks santykis tarp *istorinės ekspozicijos, ekspozicinės informacinės zonos, polifunkcinės parodinės salės, polifunkcinės muziejaus salės*? Koks santykis tarp *informacinio centro patalpos ir kompiuterinės informacijos zonos* (žr. 1 lentelę)?

Koncepcijoje numatomas statinio polifunkciškumas reikalautų atsižvelgti į visų juo suinteresuotų grupių interesus. Tokias stambiausias grupes sudarytų:

- 1) valstybės atstovai politikai ir jų kolegos iš užsienio (objekto tikslas – valstybės reprezentacija);
- 2) plačioji visuomenė (kultūrinė, švietėjiška funkcijos);
- 3) kultūros paveldo, plačiąja prasme, specialistai (statinio ir lankytojų aptarnavimas, mokslinis tiriamasis darbas, vertybių apsauga).

Ar galima „neskausmingai“ suderinti visų jų interesus? Atsižvelgiant į buvusią šio pastato paskirtį ir deramai pateikiant jo istoriją nederėtų užmiršti, kad šis statinys bus skirtas naudotis dabarties ir ateities žmonėms, tad praeitis neturėtų mūsų uždaryti savyje, o privalėtų būti integruota į dabarties gyvenseną ir tarnauti dabarties poreikiams. Atidžiau pažvelgus, susidaro įspūdis, kad konfliktai, deja, čia neišvengiami.

VR turėtų atlikti tiek savo ankstesnę, istorinę, funkciją, tiek dalinai pavaduoti kitus reikšmingiausias valstybės pastatus, ypač LR Prezidentūrą. Ši paskirtis reikalautų ir specifinių sąlygų tenkinimo – ypatingos apsaugos, lankytojų priėmimo prie kai kurių patalpų apribojimo. VR interjerai ir muziejiniai eksponatai šiuo atveju irgi turėtų būti orientuoti į valstybės reprezentaciją, tarnauti iliustracija valstybingumo raidos idėjai. Lankytojų ribojimas ir eksponatų specifinė paskirtis neleistų išsiskleisti šiuolaikinės muzeologijos principams, tenkintųsi jos tipišku, „modernistiniu“ pavidalu ir samprata. Eksponatai – iliustracijos būtų skirti valstybės galiai pabrėžti ir mažai tikėtą šiuolaikinėms istorijos didaktikos reikmėms. O ka-

⁵⁴ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcija..., p. 22–25.

⁵⁵ Statinio architektūra. Funkciniai siūlymai...

1 lentelė

Sąvokos LR Vyriausybės patvirtintoje LDK Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijoje	Sąvokos VR projektuotojų parengtuose Funkciniuose siūlymuose projektavimo užduoties papildymui
1. Valstybės reprezentacijos zona	Svečių delegacijos salė (3 a.) Didžioji reprezentacinė iškilnių salė (Sosto salė (3 a.)) Delegacijos salė (3 a.) Priėmimų salė (3 a.) Vestibiulis (3 a.) Delegacijų kambarys (3 a.)
2. Muziejinė ekspozicijos zona	Archeologinės ekspozicijos zona (rūsysis) <i>Polifunkcinė parodinė salė (rūsysis)*</i> Įvadinė VR ir jų atkūrimo raidos ekspozicija (1 a.) <i>Ekspozicinė informacinė zona (1 a.)</i> <i>Polifunkcinė muziejaus salė (2 a.)</i> Lobyno ekspozicijų salė (2, 3 a.) <i>Istorinė ekspozicija (3 a.)</i> Keičiamų parodų salė (pastogė)
3. Kultūrinių švietėjiškų renginių zona	38 vietų renginių zona (rūsysis) Kino salė (rūsysis) 200–250 vietų salė (2 a.) Avansalė (2 a.)
4. Istorinė švietėjiška zona	Pasaulio lietuvių bendruomenės auditorija (2 a.) <i>Informacinio centro patalpa (2 a.)</i> <i>Kompiuterinės informacijos zona (3, 4 a.)</i> Auditorija (3 a.)
a. – aukštas * Kursyvu pažymėtos neaiškios sąvokos	

dangi dėl šios galios pagrįstai kyla abejonių, VR interjerų prabanga akivaizdžiai disonuotų su realiu pragyvenimo lygiu ir keltų „nuogo karaliaus“ asociacijų. Kita bėda, kad išimtinis dėmesys valstybės reprezentacijai ir neišvengiamas masinio priėjimo ribojimas vienoje iš pastato dalių (korpusų) dar labiau didintų atotrūkį tarp politinio elito ir sociumo, tuo sukeldamas pastarojo pasipiktinimą ir anaip tol neprisidėdamas prie atviros, pilietinės visuomenės ugdymo. Taip valstybės reprezentantai, kaip šių rūmų atkūrimo iniciatoriai ir finansuotojai, tik pabrėžtų, kad jie, o ne mokesčių mokėtojai, yra tikrieji objekto šeimininkai.

5.2. Valdovų rūmų paskirties idėjos akademinėje visuomenėje

Vykusioje diskusijoje dėl VR atkūrimo jo šalininkai pateikdavo kai kurių būsimą pastatą paskirties idėjų. Žiniasklaidoje pasigirsdavo balsų, pasisakančių už VR kaip LR prezidento rezidenciją, tačiau akademinė Lietuvos bendruomenei mieliausnė VR muziejinė ar kultūros centro paskirtis. Prof. Mečislovas Jučas spaudoje išsakė nuomonę, jog VR turi puošti portretai, vaizduojantys Lietuvos didžiuosius kunigaikščius bei Lietuvos patriotus, ir kiti muziejiniai reliktai. Anot istoriko, „priešingu atveju bet kokie rūmai toje vietoje yra nereikalingi“⁵⁶. Vytautas Urbanavičius siūlė pirmame atstatytų rūmų aukšte eksponuoti autentiškus mūrus, antrasis ir trečiasis aukštas turėtų būti atstatyti „stengiantis kiek galima tiksliau atkurti ten buvusių patalpų tūrius ir laiko dvasią atitinkantį interjerą“⁵⁷. Jo nuomone, antrasis aukštas turėtų atspindėti gotikos, trečiasis – renesanso bei manierizmo stilius. V. Urbanavičius teigė, kad dalį patalpų galima pritaikyti reprezentacijai.

*Lietuvos dailės muziejaus parengtos Lietuvos valdovų rūmų pritaikymo projekto gairės*⁵⁸

Būsimo muziejaus koncepcija nėra visiškai aiški nei muziejaus tipologijos, nei turinio atžvilgiu.

Lietuvos Valdovų (Didžiųjų kunigaikščių) rūmų pritaikymo projekto gairėse nėra nurodomas muziejaus tipas⁵⁹. Prielaidą, kad būsimas muziejus *labiau* priskirtinas dailės nei istorijos muziejaus tipui, galima daryti ne tik pagal nurodytus ekspozicijų tikslus⁶⁰, atskirų ekspozicijų temų vyravimą. Projekte minint meno istorijos ekspozicijas labiau akcentuojamas autentiškų dailės kūrinių, kaip kultūrinių vertybių, demonstravimas, pabrėžiama jų meninė, o ne dokumentinė istorinė vertė. Iš Lietuvos dailės muziejaus projekto aiškėja, jog daugumą būsimųjų ekspozicijų būtų galima priskirti tradiciniam *izoliuotosios* ekspozicijos tipui. Tokioje ekspozicijoje pavieniai objektai (šiuo atveju dailės istorijos) yra pateikiami atsietai nuo istorinio konteksto, o tai veda prie jų izoliacijos. Vakarų muzeologijoje tokiame ekspozicijos

⁵⁶ M. Jučas, Dėl Vilniaus Žemutinės pilies rūmų atstatymo // Lietuvos aidas. 1999-01-20, nr. 12, p. 5.

⁵⁷ V. Urbanavičius, Lietuvos Valdovų rūmai – praeitis ir ateitis // Gimtasis kraštas. 1992-01-03, nr. 1 (1294), p. 5.

⁵⁸ R. Budrys, Lietuvos Valdovų (Didžiųjų kunigaikščių) rūmų pritaikymo projekto gairės. [žiūrėta 2002-04-09]. Internetė: <http://dmuziejus.mch.mii.lt/Svietimas/Pritaikymo_gaires3.htm>.

⁵⁹ Remiantis Vakarų muzeologų veikalais, muziejus galima skirstyti į tokius tipus: istorijos, archeologijos, antropologijos, etnografijos, gamtos, mokslo ir technikos, meno (dailės, architektūros, teatro, muzikos, kino meno ir t. t.), memorialinius.

⁶⁰ Projekto gairėse nurodyti ekspozicijų tikslai:

- 1) europinės architektūros Lietuvoje svarbiausių stilių raidos pristatymas – archeologinė ekspozicija;
- 2) Valdovų rūmų trijų stilistinių laikotarpių atspindėjimas – trijų salių interjerai;
- 3) rūmų architektūrinės raidos istorija – rūmų statybos ir jų rekonstrukcijų ekspozicijos;
- 4) LDK teritorijos raida, valstybingumo atributiką bei Lietuvos valdovų, žymiausių LDK valstybininkų veiklą bei nuopelnus pristatanti ekspozicija;
- 5) Vilniaus katedros kaip pagrindinės valstybės šventovės istorinio ir meninio palikimo atspindėjimas.

navimo būdai priešpriešinamas kitoks autentiškų objektų demonstravimas, kai pateikiamos individualios bei visuomeninės jų atsiradimo sąlygos ir pasekmės, yra rekonstruojami istorinių realijų ryšiai⁶¹.

Ekspozicijų skirstymas nėra nuoseklus. Vienos yra įvardijamos pagal eksponatų pobūdį, kurių kai kurie apibūdinimai remiasi siaura mokslinė specializacija (pavyzdžiui, bažnytinė taikomoji dailė); kitos – pagal rinkinius (Vilniaus katedros lobynas, Vilniaus vyskupų ordinarų portretų kolekcija); trečios – pagal temas (LDK valstybingumo ženklai, VR stilistiniai laikotarpiai, rūmų architektūrinės raidos istorija ir t. t.). Susidaro įspūdis, kad ekspozicijų pobūdis yra labiau nulemtas tam tikrų eksponatų disponavimo (*indukcinis principas*⁶²), o ne tam tikros muziejaus koncepcijos, kai ekspozicija sudaroma turint aiškią muziejaus idėją.

Projekto gairėse pažymima, kad dalis patalpų turi būti skirta kilnojamosioms parodoms, administracijai, klasikinio teatro, operos, šokio ir muzikos salei, kurioje būtų įgyvendinami senųjų menų projektai bei rengiamos edukacinės programos⁶³.

Kyla klausimas: ar Vilniaus centre reikalingas dar vienas dailės (su kai kuriais nukrypimais į istoriją) muziejus, kurio ekspozicijų temų formuluotės nėra intriguojančios, kuris nepasižymi atraktyvumu ir neatsižvelgia į nūdienos Vakarų muzeologinę mintį bei muziejininkystės patirtis?

*Kazio Almeno svarstymai Valdovų rūmų pritaikymo tema*⁶⁴

Šie svarstymai nepretenduoja į išsamią paskirties koncepciją. Siūloma VR kaip fizinių ir informacinių *vartų* idėja: „(...) svarbiausioji VR muziejinė paskirtis būtų tarnauti kaip „vartai“, kaip savotiškas įvadas jau egzistuojančiam muziejų kompleksui“. VR turėtų tapti vieta, paskatinančia aplankyti keturis pilies teritorijoje veikiančius muziejus, kurie didelio populiarumo nesulaukia. Svarstymų autorius pripažįsta, kad tai įmanoma tik atnaujinus muziejų ekspozicijas, kurių kai kurios nepakitusios nuo sovietinių laikų. Tad VR turi tapti priemone pritraukti lankytojus į kitus muziejus, kurių koncepcijos ir ekspozicijos neatitinka šiuolaikinių muzeologijos principų.

Salių stilizacijose siūloma teikti pirmenybę gotikai ir renesansui, barokas turėtų susilaukti mažesnio dėmesio. Argumentas – Europoje valdovų rūmuose vyrauja rokoko stilius. Tačiau VR interjerų kol kas niekas ir nesiūlė stilizuoti rokoko stiliumi.

K. Almenas siūlo nebandyti erdves užpildyti autentiškais objektais, o pasiūlyti muliažą, filmo ir videovaizdus.

⁶¹ Muzeologai pabrėžia, jog meno istorijos objektai labiau nei kiti istoriniai objektai yra prezentuojami atsietai nuo istorinio konteksto. Jie pateikiami žiūrovui kaip estetinio žiūrėjimo objektai. Atrodo, kad tokio reprezentavimo pavojus gresia ir daugumai Valdovų rūmų ekspozicijų. Plačiau žr. D. Herles, *Das Museum...*, S. 61–62.

⁶² M. Fehr, *Aufklärung oder Verklärung...*, S. 112.

⁶³ Reikia pridurti, kad Lietuvos dailės muziejaus parengtos Valdovų rūmų pritaikymo idėjos šio muziejaus darbuotojų ne kartą buvo pristatomos plačiai visuomenei spaudoje, Lietuvos televizijos laidoje „Vizijos ir tikrovė“, kompaktiniame diske „Atstatykime Lietuvos Valdovų rūmus“.

⁶⁴ K. Almenas, *Svarstymai Valdovų rūmų pritaikymo tema* [Rankraštis].

Statinio architektūra. Funkciniai siūlymai projektavimo užduoties papildymui⁶⁵

VR projektuotojų parengtose patalpų eksplikacijose kai kur nurodomi ekspoziciniai objektai, eksponatų tipai ar ekspozicijų tematika:

- 1) rūšio patalpų eksplikacijoje – archeologinė ekspozicija;
- 2) pirmo aukšto patalpų eksplikacijoje – įvadinė VR ir jų atkūrimo raidos ekspozicija, pagerbianči fundatorius ir rėmėjus;
- 3) antro aukšto patalpų eksplikacijoje – polifunkcinė muziejaus salė, konkretizuojama kaip vėliavų salė, numatoma Lobyno ekspozicijų salė. Visose antro aukšto polifunkcinėse muziejaus salėse siūloma istorinė muziejinė ekspozicija, respektuojanti LDK laikotarpį (valdovai, genealogija, heraldika, vėliavos, karyba, apdovanojimai, pinigai, žemėlapiai, statutai, didikai, bajorija ir pan.);
- 4) trečio aukšto patalpų eksplikacijoje, valstybės reprezentacinėje zonoje, – XVI–XVIII a. LDK respektuojanti muziejinė ekspozicija, lobbyno ekspozicijų salė.

6. ŠIUOLAIKINĖS VAKARŲ MUZEOLOGIJOS KONCEPTAI IR JŲ REALIZAVIMO PAVYZDŽIAI

Šiuolaikinėje Vakarų muzeologinėje literatūroje išskiriami šie muziejaus funkcionavimo principai⁶⁶:

1. Klientų aptarnavimo įvairovė:
 - 1.1. pasiūlyti platų temų meniu;
 - 1.2. pasiūlyti įvairialypį temų traktavimą;
 - 1.3. siūlyti tikslinį aptarnavimą, orientuotą į skirtingas lankytojų grupes.
2. Muziejaus politikos įvairovė:
 - 2.1. socialinių ir kultūrinių fenomenų bei konceptų analizė;
 - 2.2. socialinio ir kultūrinio suartėjimo siekis.
3. Bendrieji siekiai:
 - 3.1. įveikti visuomenėje vyraujančius stereotipus;
 - 3.2. realizuoti projektus kartu su grupe – siužetu;
 - 3.3. suteikti žodį tiems, apie kuriuos kalbama;
 - 3.4. tapti simboline socialinio ir kultūrinio pripažinimo vieta.

Iš šių muziejaus funkcionavimo šiuolaikinėje visuomenėje principų plaukia galimi VR, kaip istorinės kultūros centro, sprendimai:

⁶⁵ Statinio architektūra. Funkciniai siūlymai...

⁶⁶ R. Arpin, La revolution tranquille des musées // Les musées en mouvement. Nouvelles conceptions, nouveaux publics (Belgique, Canada) (ed. par S. Jaumain). Bruxelles: Éditions l'Université de Bruxelles, 2000, p. 15.

6.1. Orientacija ne tiek į objektus, kiek į subjektus

Istorinės kultūros centrui nepakanka tradicinių muziejaus funkcijų: rinkti, saugoti, tirti, eksponuoti (muziejaus kaip archyvo paradigma)⁶⁷. Šiuo požiūriu galima šiek tiek išplėtoti *Koncepcijos* 9 punktą – VR turi tapti istorinės kultūros centru, siekiančiu kultūros vertybių pristatymu aktyvinti istorinę sąmonę. Įvardijus VR kaip istorinės kultūros centrą, ne pats paveldo pristatymas savaime yra vertingas, o jo poveikis žmonių sąmonei. Tad šiek tiek keičiasi vertybinis akcentas – muziejus tampa orientuotas ne tiek į objektus, kiek į subjektus, t. y. adresatą.

Į adresatą orientuotas muziejinis pateikimas neapsiriboja vien profesiniu aiškinimu, siekiant populiarinti tyrimų rezultatus, gausinti žinias, o labiau atsižvelgia į šiandienos visuomenės poreikius ir lūkesčius. Suderinamumas tarp mokslinių interesų ir atsižvelgimo į publikos poreikius sunkiai įgyvendinamas, be to, nerealizuotina istorinės kultūros centro idėja.

Už orientaciją ne į objektus, bet subjektus buvo pasisakyta svarstymų dėl Berlyno miesto rūmų paskirties metu. Teigta, kad tai turėtų būti atviri visuomenei, o ne uždari rūmai, didžiųjų asmenybių, bet ne jų rašomųjų stalų rūmai, prezentacijos, bet ne sandėlio rūmai, ypatingos dvasios, bet ne eksponatų rūmai⁶⁸.

6.2. Kultūros centras visai šeimai

Vakarų šalių patirtis rodo, kad kūrybiškai naudojant šiuolaikinės istorinės didaktikos principus ir metodus galima pasiekti, kad paveldo objekte įgyjama informacija taptų prieinama ir atraktyvi kiekvienam ne specialistui, o ypač vaikams (muziejus kaip spektaklis). Dažniausiai ne tradiciniai gidai, o audiovizualinės priemonės, trimačiai ir/ar virtualūs maketai, animavimas, inscenizacijos, šiuolaikinių technologijų naudojimas, žaidimai vaikams (kaip, tarkim, „nupiešk ar pastatyk Valdo vų rūmus“ iš tam skirtų kaladėlių ar dėlionių) gali labiau sustiprinti vizualiai nepatrauklių autentiškų dalių daromą įspūdį, per dalyvavimą ir žaidimą pasiekiant neformaliosios paveldo edukacijos efektą⁶⁹. Seniai tyrimais įrodyta, kad tokių kultūros įstaigų kaip muziejus, paveldo objektas ar teminis parkas lankytojai pageidauja ne tik (dažnai net ne tiek) būti mokomi, gauti žinių, kiek trokšta įgyti naujų įspūdžių, patirti pramogų, patenkinti savo tyrinėjimų ir atradimų poreikį. Tarsi žaidžiant įgytos žinios priimamos daug lengviau, be pasipriešinimo, nesijaučiant kaip nuobodžioje istorijos pamokoje – formaliosios edukacijos vietoje⁷⁰.

⁶⁷ S. Trilupaitytė, Šiuolaikinio muziejaus retorikos: tarp archyvo ir spektaklio // Krantai. 2000, nr. 2, p. 19.

⁶⁸ H. Volker, Entwicklungschancen des Schlossplatzareals // Internationale Expertenkommission „Historische Mitte Berlin“. Materialien..., S. 38.

⁶⁹ D. Light, Heritage as Informal Education // Heritage, Tourism and Society..., p. 117–145.

⁷⁰ Ten pat, p. 117; taip pat žr. Le patrimoine culturel et sa pédagogie: un facteur de tolerance, de civisme et d'intégration sociale. Strasbourg: Éditions du Conseil de l'Europe, 1998.

Diskusijose dėl būsimų Berlyno miesto rūmų paskirties buvo pasisakyta už neeuropinių kultūrų centrą, kurio idėja – „pasaulio patyrimas“. Lankytojas čia turi pasijusti kaip žiūrintysis, tiriantysis, keliaujantysis. Tai turi būti atviros diskusijos, bendravimo ir mokymosi vieta. Tam būtinos skaityklos, muziejaus parduotuvės, knygynai, įvairi gastronomija, reprezentuojanti įvairių kontinentų kulinariją paveldą. Visa tai suteiktų būsimiems Berlyno rūmams atraktyvių kultūros namų pobūdį. Kadangi siūloma rūmuose pasaulio kultūros pristatyti ne tik muziejaus, bet ir gastronomijos bei kultūrinės programos, apimančios kino, muzikos, šokio, teatro renginius, pagalba, todėl centras turėtų veikti iki vėlyvo vakaro, t. y. ilgiau už įprastą muziejaus darbo laiką⁷¹.

6.3. Integruotas muziejus

Istorinės kultūros centre siūloma atsisakyti muziejaus grynumo, homogeniškumo principo ir pateikiama „integruoto muziejaus“ (Integriertes Museum) koncepcija⁷². Tai muziejus, savo rinkiniais ir ekspozicijomis besiorientuojantis ne į vieną mokslinę sritį (archeologiją, istoriją, antropologiją, menotyrą ir t. t.), bet nutiesiantis tiltus tarp jų. Integruotame muziejuje turi būti susietos įvairios gyvenimo ir kultūros sritys. Tokiame muziejuje kaip pagrindinė tema iškelta aktuali *problema*, kuri konkretizuojama per *mediją* ir pateikiama iš įvairių perspektyvų (daugiaperspektyvumas)⁷³.

Už integruoto muziejaus rekonstruotuose Berlyno miesto rūmuose sampratą pasisakė ir tarptautinė ekspertų komisija. Būsimas muziejus turi pristatyti neeuropinės pasaulio kultūros. Tokios muziejaus temos aktualumas grindžiamas toliau nurodytais argumentais:

a) globalizacijos, paviršutiniškos informacijos srauto, vis spartėjančio gyvenimo ritmo viena iš pasekmių – skirtingų gyvenimo būdų niveliacija. Būtina atskleisti pasaulio kultūrų unikalumą;

b) neeuropinės kultūros dažniausiai vertinamos europocentristiškai. Toks požiūris į kultūrą turi būti pakeistas į lygiavertį pasaulio meno ir kultūrų traktavimą.

Pateiksime kai kuriuos teminius būsimos muziejaus akcentus, liudijančius įvairių mokslo šakų (gamtos, socialinių, humanitarinių mokslų) bendradarbiavimą:

Gamta ir kultūra:

- kultūros raida ir jos ekologinės prielaidos;
- kultūros įvairovė ir bendrumas.

⁷¹ P.-K. Schuster, Das Berliner Museumsschloss – eine Freistätte für Kunst und Wissenschaft // Internationale Expertenkommission „Historische Mitte Berlin“. Materialien..., S. 46–51.

⁷² Integruoto muziejaus apibūdinimas pateiktas Diethardo Herleso veikale „Das Museum und die Dinge“. Plačiau žr. D. Herles, Das Museum..., S. 84.

⁷³ R. Čepaitienė, Šiuolaikinis muziejus turisto žvilgsniu // Kultūros barai. 2002, nr. 5, p. 54–58.

Archeologija – kultūra ir laiko – erdvės dimensija:

- neeuropinių kultūrų rekonstrukcija;
- vadinamųjų aukštųjų kultūrų definicija ir atsiradimas.

Menas:

- estetiniai konceptai neeuropinėse kultūrose;
- menas, visuomenė ir genijus;
- europinės ir neeuropinės įtakos mene.

Čiabuvių ir europiečių susitikimai:

- tai, kas svetima ir sava;
- kolonijinis diskursas; globalizacija (...) ⁷⁴.

6.4. Istorijos „padaromumo“ principas

Šiuolaikinės paveldo vadybos prasme įdomiai, sąžiningai ir nuosekliai pateiktas VR liekanų tyrimų bei rekonstrukcijos etapų vaizdas leistų visuomenei geriau susipažinti ne tik su pačių rūmų raidos istorija, bet ir su tuo, kaip juos tyrę įvairių sričių specialistai išradingai sprendė išylančias sudėtingiausias problemas, kaip turėdami labai mažai autento ir visai šykščiai papildomų ikonografinių ar istorinių duomenų sugebėjo pasiekti dabartinius VR rekonstrukcijos vaizdo rezultatus. Tai turi būti daroma visiškai sąžiningai ir atvirai, nenuslepianč to, ko mes apie šį objektą nežinome, kur remiamės spėjimais ar analogijomis, o kur turime pakankamai duomenų ir esame tikri.

Anksčiau minėtame romėnų miesto muziejuje *Augusta Raurica* (Šveicarija) didelis dėmesys yra teikiamas plačiam romėniško teatro tyrimo rezultatų prezentavimui modeliais ir rekonstrukciniais piešiniais. Tam yra skirta nuolatinė ekspozicija informaciniame paviljone ⁷⁵.

6.5. Holistinis dalyvavimo principas

Šiuolaikinių paveldo vietų kuratoriai stengiasi įvesti lankytojus į istoriją pasitelkę visas jusles. Tokiu būdu lankytojas yra atitraukiamas nuo tradiciniame muziejuje įprasto stiklo lango, pro kurį žiūri į sterilizuotą praeities daiktą, ir, veikiamas visokeriopų kryptingų pojūčių, pats tampa istorijos „dalyviu“ ⁷⁶. Tradicinė samprata „aklas į mokyklą, kurčias į muziejų“ keičiasi muziejinėse prezentacijose siekiant panaudoti kuo daugiau juslių ir gebėjimų (kalbą, klausymą, rašymą, skaitymą, piešimą, modeliavimą, dainavimą, vaidybą ir šokį). Ši neformalioji edukacija skatina išradingumą, kūrybiškumą ir kritinį santykį ⁷⁷.

⁷⁴ K.-D. Lehmann, Kunst und Kulturen der Welt in der Mitte Berlins // Internationale Expertenkommission „Historische Mitte Berlin“. Materialien..., S. 18.

⁷⁵ Das römische Theater von Augst – eine Abfolge von drei verschiedenen Bauten. [žiūrėta 2002-04-09]. Internetė: <<http://www.baselland.ch/docs/kultur/augustaurica/theater/bauten.htm>>.

⁷⁶ R. Čepaitienė, Šiuolaikinis muziejus..., p. 55.

⁷⁷ M. Allard, Le musée, agent de changement en éducation // Les musées en mouvement..., p. 125.

Paminėti principai bei jų realizavimo pavyzdžiai turėtų atsispindėti ir VR ekspozicijų turiniuose bei temose, muziejaus tiksluose bei muziejininkų intencijose, ekspozicijų formavimo būduose bei priemonėse.

7. KONKREČIOS VALDOVŲ RŪMŲ PASKIRTIES IDĖJOS IR JAS JUNGIANČIY MODELIAI (PILOTAŽINIAI SIŪLYMAI)

Įvertinę egzistuojančias VR paskirties idėjas, šiuolaikinės Vakarų muzeologijos konceptus bei muziejininkystės pavyzdžius, istorinės kultūros teorijos, socio-kultūrinės antropologijos bei paveldosaugos mintis, manome, jog galima įveikti prieštaravimus bei atrasti bendrus sąlyčio taškus.

Mes išvelgiame toliau nurodytas VR pritaikymo funkcijas:

1. Reprezentacinė, elitinė, muziejinė paskirtis

Galimą konfliktą tarp valstybės atstovų politikų ir plačiosios visuomenės, aptartą skyriuje *Zonavimo idėjos ir jų sprendimo problemos*, įmanoma sušvelninti tik jeigu politikai nepriešpriešins savęs likusiai visuomenės daliai, reikalaudami sau išimtinių teisių šiuo pastatu naudotis. Priešingai, elgiantis išmintingai ir diplomatiškai, būtų galima pasiekti didesnio politikų ir visuomenės suartėjimo, demokratiškesnio jos bendrabūvio.

Siekdami suderinti VR reprezentacinę paskirtį su VR kaip istorinės kultūros centro idėja, matome dvi išeitis:

- 1) valstybės reprezentacijai skirtų patalpų kiekį reikėtų apriboti iki minimumo;
- 2) šiose patalpose rengti tik kelioms svarbiausioms valstybės šventėms skirtas iškilmes.

Valstybės reprezentacijos zonoje esančias ekspozicijas ir renginius jungianti teminė gija būtų **valstybingumo ištakų idėja** (valdovai, genealogija, heraldika ir t. t.).

2. Lietuvos valstybės ir kultūros „vizitinės kortelės“ paskirtis

Plėtojant VR kaip istorinės kultūros centro idėją, įvairius renginius jungianti teminė gija galėtų tapti **šiuolaikinės Lietuvos valstybės ir visuomenės idėja**. Šiuo atveju reikėtų kurti informacinius – pramoginius – edukacinius paslaugų paketų skirtingų kartų, intelektualio pajėgumo, istorinių ir kultūrinių horizontų grupėms (kino renginiai, spektakliai, istorijos pamokos, bibliotekos, audio-, videotekos ir pan.). Pagrindinis renginiams keliamas reikalavimas – modernių technologijų panaudojimas, pateikiant įvairias Lietuvos kultūros apraiškas.

3. „Gyvosios istorijos“ paskirtis

Šia paskirtimi bus patenkinamas holistinis kultūros prezentavimo principas. Inszenizacijos, eksponavimo formų įvairovė, LDK regionų kulinarinio paveldo pri-

statymas bei kitos priemonės leis lankytoji pajusti „dalyvavimo“ istorijoje efektą. Teminiu požiūriu tai tarpinė zona tarp valstybingumo ištakų idėjos bei šiuolaikinės valstybės ir visuomenės idėjos. Manome, kad vyrauti čia turėtų LDK dvaro (ypač VR klestėjimo šimtmečio) istorija.

Paminėti teminiai akcentai leistų atsižvelgti į visos daugiatautės Lietuvos visuomenės bei Lietuvos svečių interesus – juk istorinės kultūros centre teikiami istorijos vaizdiniai turėtų būti artimi ne tik lietuviui. Be to, istorija būtų pateikta ne vien iš politinės istorijos, bet ir kultūros, socialinės istorijos perspektyvų. Manome, kad visi šie trys modeliai gali darniai koegzistuoti.

Konkretizuoti pavienių ekspozicijų temas, ekspozicijų formas, eksponuotinus objektus bei kitas medijas kol kas per anksti. Be to, šiuose svarstymuose, kaip liudija tarptautinės ekspertų komisijos dėl Berlyno miesto rūmų rekonstrukcijos pavyzdys, būtinas įvairių mokslo sričių specialistų, įvairių kultūros bei švietimo įstaigų darbuotojų bendradarbiavimas. Formuojant ekspozicijas reikėtų atsižvelgti į vokiečių muzeologų pateiktą medijų skirstymą į pastovias ir kintančias medijas (konstante Medien, variable Medien)⁷⁸. Pastovios medijos suprantamos kaip ne kintanti ekspozicijos sudedamoji dalis, o kintančios medijos gali būti keičiamos priklausomai nuo muziejininkų intencijų bei lankytojų poreikių. Tokia klasifikacija paranki VR akcentuojant istorijos „padaromumo“ principą, kai šio muziejaus ekspozicijos turi likti atviros naujiems rūmų liekanų tyrimų rezultatams. Antra, pastoviomis ir kintančiomis medijomis gali būti realizuojamas didaktinis daugiaperspektyvumo principas, pavyzdžiui, įvairūs požiūriai į reprezentuojamus reiškinius gali būti įgyvendinami per keičiamas ekspozicijas iš lietuviškai lenkiškos, lietuviškai rusiškos, lietuviškos ir vokiškos ir pan. perspektyvos tikslinėms turistų grupėms.

VR atkūrimui siūlomas „Hipotezių laipsniavimo“ principas galėtų būti panaudotas ir svarstymuose dėl paskirties:

- Autentiškoje rūmų liekanų dalyje siūlomas rūmų liekanų bei kito autento eksponavimas kombinuojant su autentišką rekontekstualizuojančiomis, paaiškinančiomis medijomis. Nenaudotini muliažai. Tai materialaus autento ekspozicija. Manome, kad autentiškose erdvėse turi būti pristatoma valstybingumo ištakų idėja.
- Hipoteze besiremiančiose pastato dalyse siūloma naudoti muliažus, nurodyti, kuo remtasi atkuriant būtent tokį interjerą („eksponuojama argumentacija“). Manome, kad šiose erdvėse turėtų būti įgyvendinama „gyvosios istorijos“ paskirtis.
- Ten, kur nėra išlikusios jokios informacijos apie interjerus, turėtų būti atsisakoma bet kokios hipotezės ir kuriama pasitelkiant vaizduotę. Šios patalpos turėtų būti pritaikytos „vizitinės kortelės“ paskirčiai.

⁷⁸ B. Rese, *Didaktik im Museum. Systematisierung und Neubestimmung*. Bonn: Habelt, 1995, S. 91–92.

Siekiant muziejaus atraktyvumo būtina skatinti ar inicijuoti pačios visuomenės akcijas, siūlant parodų ir renginių idėjas bei jas kartu su specialistais realizuojant. Dėmesys – betarpiškai dabarties istorijai, istorinės sąmonės aktualijoms (pačių piliečių rengiamos parodos aktualiausiais naujausios Lietuvos istorijos klausimais – tarpukario, sovietmečio ir pan.). Žinoma, čia nereikėtų bijoti galimų nuomonių ir interpretacijų disonansų bei konfliktų. Taip būtų įmanoma pradėti įveikti tradicinę ir labai stiprų atotrūkį tarp kultūrininkų ir plačiosios visuomenės. Pavojus – kaip, siekiant pritraukti kuo daugiau lankytojų ir lanksčiai reaguojant į jų poreikius (kavinės, laisvas priėjimas prie interneto, biblioteka, knygynas, teatralizuoti renginiai, kinas), nepradėti vulgarizuoti ir komercializuoti šiame pastate sukauptų kultūros išteklių, kad tai netaptų antruoju „Akropoliu“, skirtu lengvam masiniam vartojimui. Kaip visa tai subalansuoti?

Atrodo, kad tinkamai panaudojus VR kaip istorinės kultūros centro idėją būtų užkirstas pavojus „sustingdyti“ pastatą, skiriant jį vien elitinėms politikų ar specialistų reikmėms. Čia ištis labai daug kas priklauso nuo specialistų pozicijos – nuo jų kūrybingumo, aktyvumo, kolegialumo, bendramintiškumo. Tarp jų būtinas aiškus lyderis ar keli lyderiai, sugebėsiantys įtikinti nerangius ir stereotipiškai mąstančius politikus bei pasyvią visuomenę savo diegiamų naujovių reikalingumu ir „išpešti“ finansavimą originaliems projektams. Juk šiuolaikinio gyvenimo svarbiausia savybė tampa vadybiškumas. Tai leistų pačiai kultūros profesionalų bendruomenei atsiverti, išlįsti iš saugaus, bet uždaro drambliaus kaulo bokšto. Tai pagyventų intelektualinę komunikaciją, suaktyvintų idėjų cirkuliaciją, praplėstų, demokratizuotų kultūrą, neišvengiamai išjudintų mūsų socialinius-humanitarinius mokslus (naujų specialistų, idėjų, kontaktų poreikis). Žinoma, rezultatų (ypač pilietinės visuomenės brendimo) gali tekti palaukti, tačiau svarbu žinoti, ko norime, ir to siekti. VR galėtų augti pamažu, lanksčiai reaguodami į kintančius kultūros poreikius.

8. IŠVADOS

Kas padaryta Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties byloje?

2001 m. spalio 17 d. LR Vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 1235 *Dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijos. Koncepcija*, ypač jos III skyrius, skirtas atkūrimui ir naudojimui aptarti, yra pernelyg lakoniška ir abstrakti.

2002 m. kovo mėn. Trakuose vykusiame suinteresuotų specialistų seminare tyrimų būklė buvo įvardyta kaip nepakankama VR atkūrimui ir panaudai. Nepradėti teoriniai tyrimai, teoriškai pagrįstų idėjų analogijų paieškos, kurie tapo aktualūs iškelus „statinio virš materialaus autento“ idėją.

Architektai VR atkūrimo byloje nuveikė ištis nemažai – J. Glemžos ir kt. VR „įvaizdžio atkūrimo“ idėja, VR projektuotojų pasiūlytas „ledo ritualio lazdos“ principas, architektų siūlymuose įžvelgtinas implicitinis „hipotezių laipsniavimo“ prin-

cipas vertinti kaip konceptualūs poslinkiai VR atkūrimo byloje. Šis pasistūmėjimas yra sveikintinas, tačiau jam nepakanka sistemiškumo, stokojama nuorodų į teorinius kontekstus.

LDK Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijos plėtros gairėmis išplėtojome *Koncepcijos* idėjas, pateikėme papildomų siūlymų ir argumentuotų pastabų. Taip pat atlikome pilotažinius istorinės kultūros teorijos, paveldosaugos, sociokultūrinės antropologijos, muzeologijos koncepcijų tyrimus, pateikėme mokslškai pagrįstas idėjines analogijas VR atkūrimui ir panaudai.

Istorinės kultūros teorija, šiuolaikinė paveldo samprata, sociokultūrinės antropologijos teorijos neleidžia atskirti VR paskirties bendriausia prasme nuo VR paskirties kaip konkretaus pritaikymo. Trumpai tariant, pastato pavidalas turi priklausyti nuo jo paskirties vizijos. LR Vyriausybės patvirtintoje *Koncepcijoje* iškeliama VR kaip istorinės kultūros centro idėja, kuri, atsižvelgiant į Vakarų moksliniuose ir visuomeniniuose diskursuose bei šiuolaikinėje paveldosaugos praktikoje vyraujančias tendencijas, yra itin sveikintina. Šią panaudos idėją panagrinęjus istorinės kultūros teorijos šviesoje tampa akivaizdu, kad VR eksterjerai, interjerai, objektai ir kitos informacijos priemonės turi sudaryti vientisą *medijos mazgą* – informacijos priemonių kombinaciją, kur visi elementai neša tam tikrą „informacinį krūvį“ apie XXI amžiaus istorinę sąmonę, apie XXI amžiaus kultūrą, per praeities interpretavimą siekiančią spręsti dabarties problemas. Pateikti muzeologiniai principai leidžia įveikti VR pritaikymo praktikoje iškiliančius sunkumus, įtampą tarp skirtingų VR paskirties sampratų, pasiekti visiems priimtinių kompromisų. Deja, konkretizuoti pavienių ekspozicijų temas, ekspozicijų formas, eksponuotinus objektus bei kitas *medijas* kol kas per anksti. Be to, šiuose svarstymuose, kaip liudija tarptautinės ekspertų komisijos dėl Berlyno miesto rūmų rekonstrukcijos pavyzdys, būtinas įvairių mokslo sričių specialistų, įvairių kultūros bei švietimo įstaigų darbuotojų bendradarbiavimas.

Ką daryti?

Tam, kad šiuo tekstu išdėstytas galimas VR atkūrimo ir panaudos variantas būtų realizuotas, reikia, jog suinteresuotos grupės (objekto tyrėjai, architektai, muziejininkai, paveldosaugininkai, politikai ir kt.) apsvarstytų išdėstytą VR atkūrimo ir paskirties viziją. Realizuojant VR, kaip polifunkcinio istorinės kultūros centro paskirties idėją, taps būtina šių grupių idėjų koordinacija, siekiant operatyviai pasidalyti naujai gautais duomenimis, idėjomis ar išylančiomis problemomis. Tai kur kas sunkesnis ir daug derinimų reikalaujantis procesas, nei būsimo pastato erdvių „padalijimas“ dar vienam tradiciniam muziejui.

Iš politikų pusės norėtusi apsisprendimo, ar ši nauja, demokratiškesnė, VR paskirties samprata galėtų juos patenkinti. Jeigu šis tekstas būtų kolegialiai priimtas kaip būsimos veiklos gairės, būtina supažindinti su juo plačiąją visuomenę, kuri galėjo sekti anksčiau žiniasklaidoje vykusius debatus tarp specialistų, šios idėjos šalininkų ir priešininkų, ir kol kas nėra informuota apie vėlesnius kokybi-

nius atkūrimo problemos sprendimo poslinkius. Reikėtų atsižvelgti į pamatuotus visuomenės narių pasiūlymus ir pageidavimus.

Iš specialistų (paminklosaugininkų, muziejininkų) pusės pageidautinas principinis susitarimas esminiais klausimais, realus savo situacijos ir galimybių vertinimas. Kadangi Lietuva kol kas neturi polimuziejų rengimo patirties, gali tekti konsultantais kviestis kolegas iš užsienio. Bet kuriuo atveju šio dokumento autoriai yra įsitikinę, kad jie išdėstė ne vien savo nuomonę, bet ir pasistengė parodyti, koks yra tolesnis šiuolaikinio mokslo ir demokratinės visuomenės principus atitinkantis svarstymų kelias.

9. ŠALTINIAI IR RINKTINĖ LITERATŪRA

Šaltiniai:

1. K. Almenas, Svarstymai Valdovų rūmų pritaikymo tema [Rankraštis].
2. Atstatykime Lietuvos Valdovų rūmus [Kompaktinis diskas]. Elektroninės leidybos namai, 2003.
3. R. Budrys, Lietuvos Valdovų (Didžiųjų kunigaikščių) rūmų pritaikymo projekto gairės. [žiūrėta 2002-04-09]. Internetė: <http://ldmuziejus.mch.mii.lt/Svietimas/Pritaikymo_gaires3.htm>.
4. A. Bumblauskas, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų byla. Ką žinome ir ką dar turėtume sužinoti? [Rankraštis pranešimo, skaityto 2002-03-14 d. Trakuose, seminare, skirtame Valdovų rūmų klausimams]. Vilnius, 2002.
5. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcija (priedas prie: Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nutarimas dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijos. Vilnius, 2001-10-17, nr. 1235) // Valstybės žinios. 2001, nr. 90-3167, p. 22-25.
6. Poreikio statyti vertinimas (parengė Paminklų restauravimo institutas) [Rankraštis].
7. Statinio architektūra. Funkciniai siūlymai projektavimo užduoties papildymui. Techninis projektas (parengė Paminklų restauravimo institutas). Vilnius, 2002.
8. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų atstatymo ir panaudojimo programos, projektavimo užduoties ir paminklotvarkos sąlygų pagrindinių metmenų projektas (parengė Paminklų restauravimo institutas). Vilnius, 1997.

Rinktinė literatūra:

1. Anthropology Today. An Encyclopedic Inventory (ed. by A. L. Kroeber). Chicago: University of Chicago Press, 1953.
2. M. Fehr, S. Grohe, Geschichte. Bild. Museum. Köln: Wienand Verlag, 1989.
3. B. M. Feilden, J. Jokilehto, Pasaulio kultūros paveldo vietų ir vietovių priežiūros gairės. Vilnius: Savastis, 1998.

4. Geschichte sehen. Beiträge zur Ästhetik historischer Mussen (Hg. J. Rüsen, W. Ernst, H. T. Grütter). Pfaffenweiler, 1988.
5. Handbuch der Geschichtsdidaktik (Hg. K. Bergmann, A. Kuhn, J. Rüsen, G. Schneider). Düsseldorf, 1985.
6. Handbuch Museuspädagogik. Orientierungen und Methoden für die Praxis. Düsseldorf, 1992.
7. M. Harris, Kultūrinė antropologija. Vilnius: Tvermė, 1998.
8. Heritage, Tourism and Society (ed. by D. T. Herbert). London: Mansell, 1995.
9. D. Herles, Das Museum und die Dinge. Frankfurt M., New York, 1996.
10. H. Stovel, The Riga Charter on Authenticity and Historical Reconstruction in Relationship to Cultural Heritage (Riga, Latvia, October 2000) // Conservation and Management of Archaeological Sites. London: James & James, 2001, Vol. 4, Number 4.
11. Internationale Expertenkommission „Historische Mitte Berlin“. Abschlussbericht. Bundesministerium für Verkehr, Bau- und Wohnungswesen, 2002.
12. Internationale Expertenkommission „Historische Mitte Berlin“. Materialien. Bundesministerium für Verkehr, Bau- und Wohnungswesen, 2002.
13. J. A. Jokilehto, History of Architectural Conservation. London: Butterworth-Heinemann, 1999.
14. G. Korff, M. Roth, Das historische Museum. Labor, Schaubühne, Identitätsfabrik. Frankfurt M., New York: Campus, 1990.
15. Le patrimoine culturel et sa pédagogie: un facteur de tolerance, de civisme et d'intégration sociale. Strasbourg: Éditions du Conseil de l'Europe, 1998.
16. Les musées en mouvement. Nouvelles conceptions, nouveaux publics (Belgique, Canada) (ed. par S. Jaumain). Bruxelles: Éditions l'Université de Bruxelles, 2000.
17. Lietuvos kultūros paveldo restauravimo institucijų 50-mečio konferencijos medžiaga. Vilnius: Savastis, 2000.
18. D. Lowenthal, The Past is a Foreign Country. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
19. Patrimoine et passions identitaires. Entretiens du Patrimoine (sous la dir. de J. Le Goff). Paris: Éditions du Patrimoine, 1998.
20. J.-P. Petit, Archeologinio paveldo kaimo vietovėje, Saro–Lotaringijos (Prancūzijos ir Vokietijos) pasienio zonoje, saugojimas ir sutvarkymas // Demokratinizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje Vidurio Rytų Europoje (sud. R. Balza, B. Salatkienė). Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejaus I-kla, 2001, p. 57–67.
21. A. Podolefsky, Applying Anthropology. An Introductory Reader. London: Mayfield publishing, 1996.
22. B. Rese, Didaktik im Museum. Systematisierung und Neubestimmung. Bonn: Habelt, 1995.

23. Römerstadt Augusta Raurica. [žiūrėta 2002-04-09]. Internetė: <http://www.baselland.ch/docs/kultur/augustaurica/augusta_main-d.htm>.
24. J. Rüsen, Historische Orientierung: über die Arbeit des Geschichtsbewusstseins, sich in der Zeit zurechtzufinden. Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 1994.
25. Sainte Marie among the Hurons. 2000. [žiūrėta 2002-04-09]. Internetė: <<http://www.saintemarieamongthehurons.on.ca>>.
26. J. Spradley, Anthropology. The Cultural Perspective. Illinois: Waveland Press, 1989.
27. H. Stovel, Istorinio kostiumo nepakanka // Statybų pilotas. 2001-12-11, nr. 17 (71), p. 8.
28. Tarptautinio seminaro „Statyba istorinėje aplinkoje“ pranešimai. Vilnius. Rotušė. 1998 m. spalio 23–24 d. Vilnius, 1998.
29. Teoretyczne podstawy konserwacji dziedzictwa archeologicznego. Warszawa: Fundacja „res Publica Multiethnica“, 2001.
30. F. Tilden, Interpreting Our Heritage. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1977.
31. J. E. Tunbridge, G. J. Ashworth, Dissonant Heritage. The Management of the Past as a Resource in Conflict. Chichester: John Wiley and Sons, 1996.